

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«Фінанси»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	07 «Управління та адміністрування»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Форма навчання: _____ очна(денна) _____
очна (денна), заочна, дистанційна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему « Небанківські фінансово-кредитні установи на фінансовому ринку України »

(назва теми)

здобувача Захарчук Карини Богданівни
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор, Буряченко Андрій Євгенович

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: доктор економічних наук, професор, Буряченко Андрій Євгенович
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ.....	6
1.1 Сутність та класифікація небанківських фінансово-кредитних установ.....	6
1.2 Особливості нормативно-правового регламентування небанківських фінансово-кредитних установ.....	12
1.3 Роль та особливості функціонування небанківських фінансово-кредитних установ в Україні.....	15
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО- КРЕДИТНИХ УСТАНОВ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ.....	23
2.1. Оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку небанківських фінансово- кредитних установ.....	23
2.2. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів та страхових компаній в Україні.....	28
2.3. Фінансові компанії та кредитні спілки на фінансовому ринку України.....	35
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ.....	43
3.1. Основні проблеми функціонування небанківських фінансово-кредитних установ.....	43
3.2. Шляхи та перспективи розвитку небанківського фінансово-кредитного сектору України.....	50
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. З кожним роком небанківські фінансово-кредитні установи відіграють все більш важливу роль на фінансовому ринку України. Вони надають досить широкий перелік послуг, які є вузькоспеціалізованими, проте охоплюють значну кількість споживачів на всіх економічних рівнях. Небанківські установи пропонують альтернативні послуги, які мають більше переваг в порівнянні з традиційними послугами банків, є більш доступними, зручними та вигіднішими для населення. Така конкуренція на ринку помітно впливає на динаміку подальшого розвитку небанківського сектора в Україні. Також важливим моментом виступає розвиток інвестиційної діяльності в країні, оскільки вона лежить в основі багатьох небанківських установ. Наразі важливим завданням постає аналіз діяльності даних інституцій на ринку, дослідження їх поточно стану, динаміки та перспективи подальшого розвитку, а також проблем, які гальмують стрімке зростання частини небанківських фінансово-кредитних установ на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поміж відомих дослідників, які вивчали та аналізували дане питання можна виокремити: Буга Г., Вовчак О., Гончаренко В.В., Горбач Л.М., Грушко В.І., Дребот Н.П., Івасів І., Каун О.Б., Коваленко К.Г., Корецька Н.І., Корнєєв В., Левченко В., Логін О.В., Миколишин М.М., Мороз А.М., Попадик Т.А., Різник Н.С., Савлук М.І., Танчак Я.А., Шелудько В., Зимовець В.В., які досліджували основні тенденції та динаміку розвитку небанківських фінансово-кредитних установ на ринку України.

Мета і завдання дослідження. Метою даної кваліфікаційної бакалаврської роботи є дослідження теоретичних аспектів функціонування небанківських фінансово-кредитних установ, аналіз їх сучасного стану діяльності на фінансовому ринку, розгляд основних проблем та тенденцій подальшого розвитку.

Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити **наступний перелік сформованих завдань:**

- дослідити теоретичні аспекти функціонування, та визначити основні види небанківських фінансово-кредитних установ;

- розкрити нормативно-правове забезпечення діяльності небанківських фінансово-кредитних установ;
- з'ясувати роль та основні функції небанківських інституцій на фінансовому ринку;
- проаналізувати поточну ситуацію та динаміку розвитку за останні п'ять років;
- охарактеризувати ключові сучасні проблеми, пов'язані з діяльністю небанківських фінансово-кредитних установ на ринку;
- обґрунтувати можливі шляхи вирішення виявлених проблем, та тенденції подальшого розвитку.

Об'єкт дослідження. Небанківські фінансово-кредитні установи України.

Предмет дослідження. Діяльність небанківських фінансово-кредитних установ на фінансовому ринку України.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані такі методи: дослідження теоретичних засад діяльності небанківських фінансово-кредитних установ здійснювалося за допомогою методу аналізу та порівняння даних; дослідження динаміки та структури небанківських фінансових інституцій здійснювалось за допомогою аналітичного методу; для оцінки стану та тенденцій розвитку використовувався метод статистичного аналізу; також застосовувалися методи узагальнення та систематизації даних, крім того для відображення аналітичних даних у вигляді графіків та таблиць використовувався графітний метод.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів цього дослідження полягає в тому, що розроблені рекомендації можуть бути впроваджені для вдосконалення діяльності небанківських фінансово-кредитних установ та оптимізації основних напрямків організації ринку фінансових послуг.

Інформаційна база дослідження. Для написання роботи були використані навчальні посібники, наукові публікації та монографії, закони України, огляди та

звіти Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, статистичні матеріали Державної служби статистики.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ

1.1 Сутність та класифікація небанківських фінансово-кредитних установ

Однією з важливих ознак економічного розвитку країни є формування фінансового ринку, оскільки саме він забезпечує обіг фінансових активів між різними суб'єктами економіки, виступаючи певною системою економічних відносин. В Україні значна частина на ринку належить небанківським фінансово-кредитним установам, що за останні роки набувають все більшого розвитку. Вони мають досить широкий перелік послуг, і кожна установа пропонує свій окремий вид діяльності.

Небанківські фінансово-кредитні установи (НФКУ) – це різні юридичні особи, які не володіють статусом банку, але на законних підставах здійснюють певні фінансові операції та послуги, акумулюють тимчасово вільні кошти та надають їх у позику. Їхня діяльність доповнює та розширює спектр фінансових послуг, що пропонуються банками, роблячи фінансовий ринок більш диверсифікованим та доступним для широкого кола клієнтів. Оскільки вони здатні надавати такі ж самі послуги як і банки, але при цьому забезпечувати більшу надійність вкладу, то небанківські фінансово-кредитні установи можуть вступати у пряму конкуренцію з банками.

Дані установи є важливим суб'єктом фінансового ринку, тому багато науковців приділяють їм значну кількість уваги, досліджуючи з різних точок зору. Поміж відомих дослідників, які вивчали та аналізували дане питання можна виокремити: Буга Г., Вовчак О., Івасів І., Коваленко К.Г., Корецька Н.І., Корнєєв В., Левченко В., Логін О.В., Мороз А.М., Попадик Т.А., Різник Н.С., Савлук М.І., Шелудько В., та інші. Вони зробили вагомий внесок у дослідженні сутності,

діяльності та проблем розвитку небанківських фінансово-кредитних установ в Україні та світі.

В Україні немає офіційно затвердженого визначення небанківським фінансово-кредитним установам, тому існують різні варіанти трактування даного поняття. Розглянемо декілька з них.

Савлук М.І. та Мороз А.М., визначають небанківські фінансово-кредитні установи як фінансові посередники грошового ринку, які здійснюють акумуляцію заощаджень і розміщення їх у дохідні активи, такі як: цінні папери та кредити, переважною мірою довгострокові [1]. Можна навести також інше визначення небанківській фінансовій установі — це юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та занесена до Державного реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством України [2].

Сьогодні на фінансовому ринку України функціонують такі небанківські фінансово-кредитні установи [4]: фінансові компанії, лізингові компанії, факторингові компанії, ломбарди, кредитні спілки, пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні фонди, довірчі товариства та ще деякі інші установи.

Хоча небанківські установи можуть надавати досить значний перелік послуг, їх характерною рисою є вузька спеціалізація кожної установи, що чітко регламентується державою. Така особливість перш за все необхідна для контролю держави за їх діяльністю.

Можна визначити декілька основних підходів щодо визначення сутності небанківських фінансово-кредитних установ. В першу чергу відштовхуючись від основних характеристик небанківських установ, які відрізняють їх від банків. Певною мірою більша частина діяльності є досить схожою з банками. Отже можна виділити ряд спільних рис [5]:

- функціонування у секторі опосередкованого фінансування;
- формування своїх ресурсів, випуск боргових зобов'язань, що можуть реалізовуватися на ринку як додатковий фінансовий інструмент;

- розміщення своїх ресурсів у дохідних активах, при цьому купуючи боргові зобов'язання;
- перетворення одних зобов'язань на інші та забезпечення трансформації руху грошового капіталу на ринку.

Для того, щоб чітко усвідомити сутність небанківських фінансово-кредитних установ, варто розглянути також і основні відмінні риси, які є характерними для цих установ:

- **не мають статусу банку:** діяльність не пов'язана з тими операціями, які визнані як базові банківські. Вони не можуть залучати кошти у вклади до запитання, відкривати поточні рахунки для юридичних осіб, здійснювати валютні операції тощо.
- **здійснюють певні фінансові операції:** перелік дозволених для небанківських фінансово-кредитних операцій залежить від їхньої категорії та виду діяльності. Тобто установи є вузькоспеціалізованими.

До типових операцій НФКУ належать:

- **кредитування:** надання кредитів фізичним та юридичним особам, факторинг, лізинг;
- **інвестування:** довірче управління активами, діяльність на фондовому ринку, страхування;
- **надання фінансових послуг:** ломбардні послуги, послуги з переказу коштів, валютно-обмінні операції;
- **акумулявання тимчасово вільних коштів:** залучають кошти від фізичних та юридичних осіб у різні способи, в основному через випуск цінних паперів, прийняття депозитів, укладення кредитних договорів;
- **надання кредитів:** можуть надавати кредити фізичним та юридичним особам на різні цілі, але під більш високі відсотки, ніж банки.

Як можна побачити з вище наведеного матеріалу, основні напрями діяльності НФКУ пов'язані в основному з накопиченням заощаджень населення шляхом розміщення акцій, облігацій і продажу страхових полісів, кредитування окремих

галузей економіки чи підприємницької діяльності або груп громадян, надання іпотечних кредитів, організація пенсійного та соціального забезпечення громадян, операції в рамках кредитної взаємодопомоги. Помітною перевагою цих установ є те, що вони на відміну від банків вони залучають депозити, які банківська система не може прийняти, або не може виконати певні, часто чітко зазначені умови інвесторів щодо розміщення коштів [1].

Наразі існує велика кількість різних класифікацій небанківських фінансово-кредитних установ, оскільки при дослідженні науковці обирають різні критерії розподілу. Однією з класифікацій є поділ небанківських фінансових установ на: договірні фінансово-кредитні установи та інвестиційні фінансово-кредитні установи (рис. 1.1). Діяльність перших ґрунтується на договорах з клієнтами, де чітко визначені права та обов'язки обох сторін.

- **Страхові компанії:** укладають договори страхування, коли вони зобов'язуються виплатити компенсацію у разі настання страхового випадку.
- **Недержавні пенсійні фонди:** укладають договори, де фонд зобов'язується виплачувати їм пенсію після досягнення певного віку.
- **Ломбарди:** укладають договори застави, та надають кредити під заставу майна, з можливістю викупу.
- **Довірчі товариства:** укладають договори довірчого управління майном.

Діяльність інвестиційних фінансово-кредитних установ пов'язана з залученням та інвестуванням коштів у різні активи.

- **Інвестиційні фонди:** акумулюють та об'єднують кошти інвесторів та інвестують їх у цінні папери, нерухомість, інші активи.
- **Кредитні спілки:** об'єднують кошти своїх членів та надають їм кредити.

- **Фінансові компанії(Інвестиційні):** здійснюють брокерську, дилерську, андеррайтингову діяльність, також надають консультаційні послуги з питань інвестування.

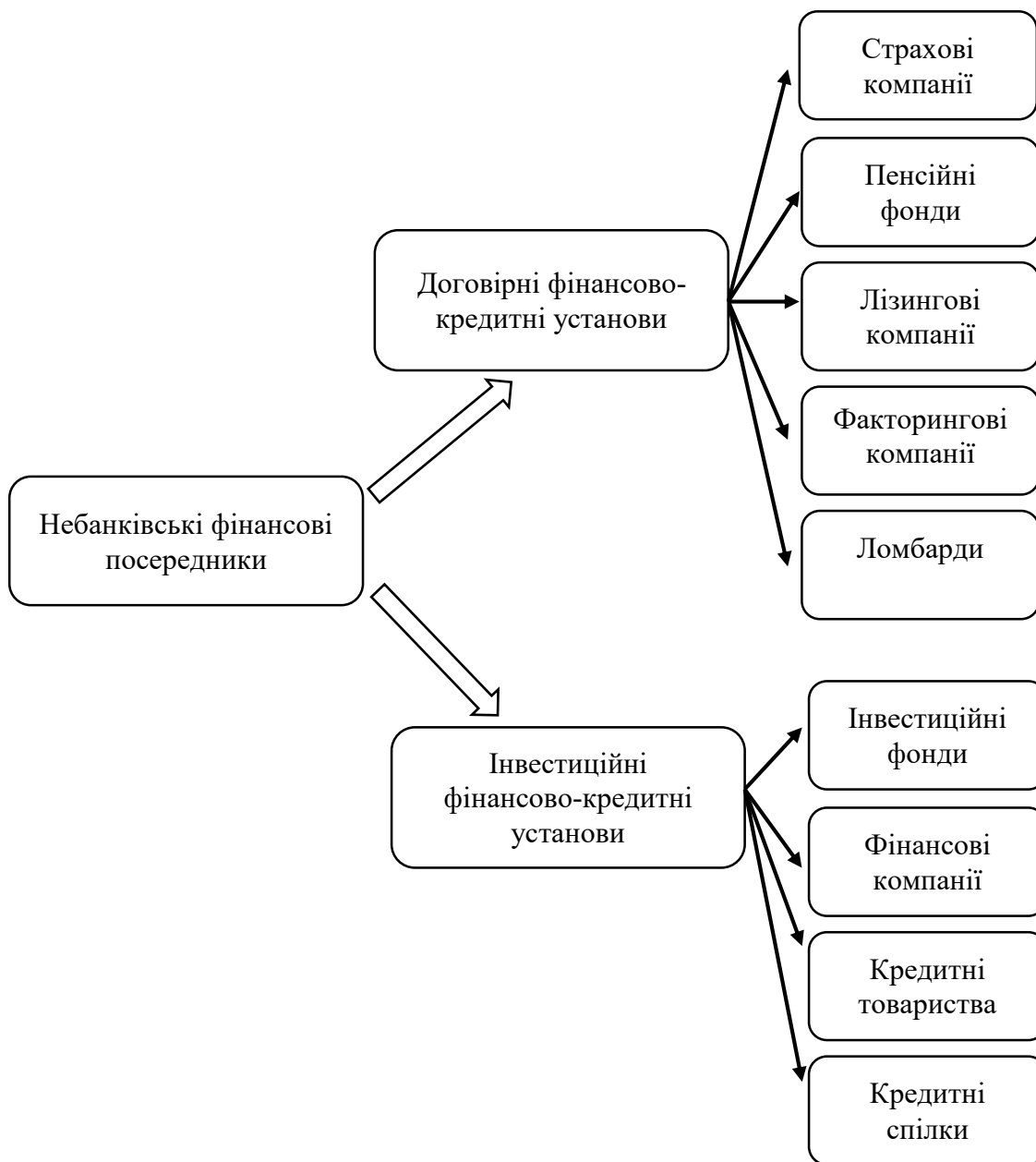

Рисунок 1.1 – Класифікація небанківських фінансово-кредитних установ

Джерело: [6]

Існує ще декілька методів класифікацій небанківських фінансово-кредитних установ, які варто розглянути. Наприклад О. Вовчак у своїх працях наводив досить детальну класифікацію небанківських фінансових установ. Він розділив їх на [7]:

- **страховий сектор**, який включав страхові компанії та пенсійні фонди;

- **кредитні установи**, а саме: фінансові компанії, лізингові та факторингові компанії, ломбарди та кредитні спілки;
- **інвестиційні установи**, до яких належали інвестиційні компанії та інвестиційні фонди.

Також автор наводить класифікацію за такими критеріями як [7]:

- характер діяльності: депозитні, страхові, фінансові, інвестиційні;
- форма власності: приватні, державні чи акціонерні;
- юридичний статус: фізичні та юридичні особи;
- організаційна форма: товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства, приватні підприємства;
- територія діяльності: регіональні, всеукраїнські чи міжнародні;
- участь у формуванні пропозиції грошей: небанківські фінансово-кредитні установи та допоміжні установи;
- перелік обслуговуваних учасників: спеціалізовані та універсальні;
- орган влади, який здійснює контроль над фінансовою діяльністю установи: Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- відповідність законодавству: нелегальні, напівлегальні, легальні.

Що робить такий розподіл дуже точним, оскільки в першу чергу дослідник опирається на функціональне призначення установ. Також розглядає класифікацію за найрізноманітнішими критеріями, що дає змогу детально проаналізувати даний сектор фінансового ринку.

Ще один підхід до поділу небанківських фінансово-кредитних установ, базується на таких критеріях, (рис. 1.2):

- характер залучення вільних грошових коштів на фінансовому ринку;

- перелік основних послуг.

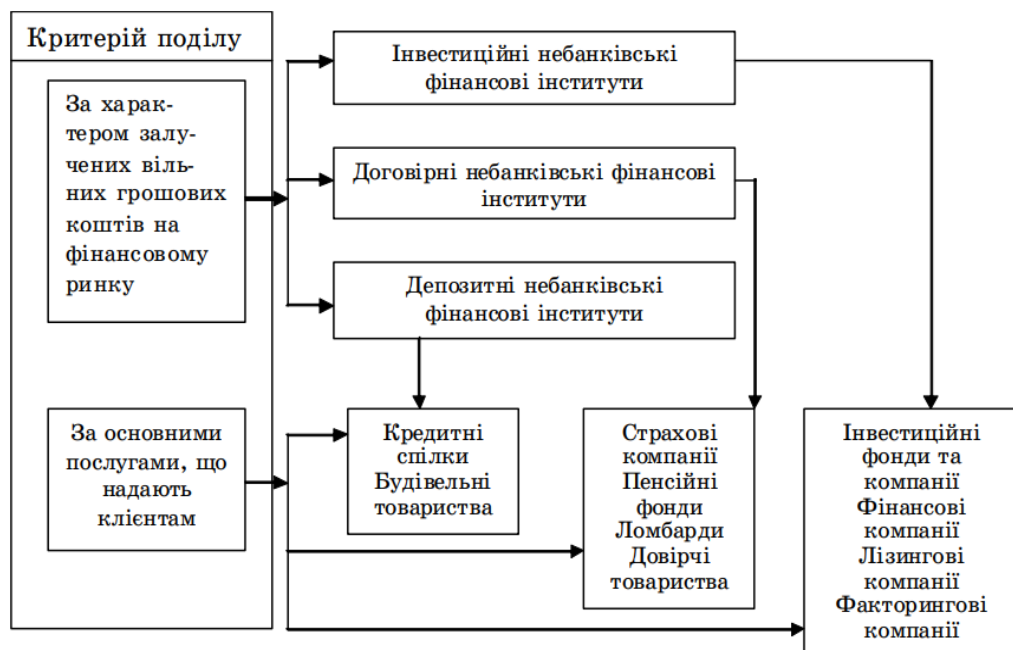

Рисунок. 1.2 – Структура небанківських кредитно-фінансових установ

Джерело: [8]

Цей поділ небанківських фінансово-кредитних установ дає можливість краще зрозуміти їх специфіку та особливості функціонування. Важливо зазначити, що деякі небанківські фінансово-кредитні установи можуть поєднувати ознаки обох груп.

1.2 Особливості нормативно-правового регламентування небанківських фінансово-кредитних установ

Якщо розглядати нормативно-правове регламентування діяльності небанківських фінансово-кредитних установ в Україні, то варто зазначити, що воно має низку особливостей, які характерні для небанківського сектору.

Регулювання забезпечується низкою нормативно-правових актів, прийнятих на різних рівнях: Конституція України, закони, підзаконні акти НБУ, Комісії з регулювання ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних

паперів та фондового ринку. Така система часто виступає досить складною, що може ускладнювати ведення діяльності небанківських фінансово-кредитних установ.

Нормативно-правова база є досить багаторівневою та охоплює широкий спектр законодавчих та підзаконних актів. Якщо розглянути закони України, які регулюють діяльність небанківських фінансово-кредитних установ, то з них можна виділити такі, як:

- **Закон України "Про фінансові послуги та фінансові компанії"** – є базовим законом, що визначає загальні принципи регулювання діяльності НФКУ, їх ліцензування, нагляд та інші аспекти [12].
- **Закон України "Про страхування"** – регулює діяльність страхових компаній, які є частиною небанківського сектору [25].
- **Закон України "Про кредитні спілки"** – визначає правові засади діяльності кредитних спілок [9].
- **Інші закони**, які стосуються окремих видів діяльності небанківських установ, Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок", Закон України "Про інвестиційні фонди та інвестиційну діяльність".

Також наявний значний перелік підзаконних актів, певний підзаконний рівень, який може включати: нормативно-правові акти Національного банку України, які приймаються у формі постанов, інструкцій, листів тощо; акти інших органів державного нагляду наприклад, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Станом на 2023 рік, до особливостей нормативно-правового регламентування діяльності небанківських установ, можна віднести спеціалізовані органи регулювання.

Національний банк України здійснює регулювання та нагляд за діяльністю таких небанківських фінансово-кредитних установ, як:

- страхові компанії;
- фінансові компанії та лізингові компанії;

- кредитні спілки;
- ломбарди;
- бюро кредитних історій.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку: регулює діяльність фондових бірж, депозитаріїв, реєстраторів, торговців цінними паперами та недержавних пенсійних фондів.

Також характерним є те, що вагоме значення в нормативно-правовому забезпеченні також відіграють міжнародні стандарти, наприклад, такі як:

- **Принципи Базеля** - це набір рекомендацій з регулювання банківської діяльності, розроблені Комітетом з банківського нагляду Базельського комітету з банківського нагляду. Проте небанківські фінансово-кредитні установи, що здійснюють банківські операції, також повинні дотримуватися цих принципів.
- **Рекомендації Міжнародної організації комісій з цінних паперів** - це рекомендації з регулювання ринку цінних паперів. Знову ж таки небанківські установи, які здійснюють діяльність на ринку цінних паперів, теж повинні дотримуватися цих рекомендацій.

До загальних принципів регулюванню можна віднести те, що більшість видів діяльності небанківських фінансово-кредитних установ підлягають ліцензуванню з боку відповідних органів державного нагляду, до даних установ встановлюються вимоги щодо мінімального розміру капіталу, який вони повинні постійно підтримувати, а також вони зобов'язані дотримуватися вимог законодавства щодо захисту прав споживачів фінансових послуг.

1.3 Роль та особливості функціонування небанківських фінансово-кредитних установ в Україні

Оскільки в Україні помітну частину фінансового ринку займають небанківські фінансово-кредитні установи, то важливим питанням постає їх роль та особливості функціонування на фінансовому ринку. Тому варто розглянути загальні функції даних суб'єктів ринку та їх роль.

НФКУ відіграють важливу роль у фінансовій системі України. В першу чергу вони доповнюють та урізноманітнюють спектр доступних для населення та бізнесу фінансових послуг, пропонуючи більш широкий перелік ніж у банках. Також забезпечують мобілізацію та перерозподіл тимчасово вільних коштів: залучають кошти від населення та юридичних осіб; інвестують кошти в різні активи.

Сприяють розвитку фінансового ринку збільшуючи рівень конкуренції на ньому, впроваджують нові фінансові продукти та послуги, тим самим розвивають інфраструктуру ринку. Інвестують кошти в розвиток різних галузей економіки, розвиток малого та середнього бізнесу, що в результаті призводить до економічного зростання. Якщо порівнювати з небанківськими установами інших країн, то можна зробити висновок, що відмінними є в основному лише назва установи, але більшість основних функцій залишаються такими ж, як і у вітчизняних.

Загальні особливості функціонування небанківських фінансово-кредитних установ в Україні включають: високий рівень регулювання та нагляду з боку Національного банку України; необхідність відповідати законодавству та стандартам фінансової звітності; часті зміни у внутрішній політиці установ та економічному стані країни. Також важливою особливістю є забезпечення фінансової стійкості.

У зв'язку з тим, що цілі діяльності небанківських фінансово-кредитних установи неоднакові, то й перелік наданих послуги та їх діяльність різняться між

собою. Тому варто більш детально розглянути особливості функціонування основних небанківських фінансово-кредитних установ, які провадять свою діяльність на фінансовому ринку України.

Отже в першу чергу розглянемо діяльність кредитних спілок. За Законом України «Про кредитні спілки», **кредитна спілка** – це фінансова установа, створена на засадах кооперації з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових та інших послуг, передбачених Законом, а також здійснення іншої діяльності, за рахунок об'єднання грошових внесків членів кредитної спілки та інших джерел [9].

Спочатку варто розглянути перелік основних послуг та особливості функціонування кредитних спілок в Україні:

- **надання кредитів** своїм членам за вигідними умовами, які можуть бути більш доступними порівняно з традиційними банками.
- **збереження коштів**: кредитні спілки приймають вклади від своїх членів, які потім використовуються для надання кредитів іншим членам спілки. Це дозволяє забезпечувати доступні кредити без необхідності залучати капітал зовнішніх інвесторів.
- **фінансова консультація**: кредитні спілки можуть надавати консультації щодо фінансового планування, управління бюджетом та інших фінансових питань.
- **розвиток фінансової інфраструктури**: кредитні спілки часто сприяють соціальному та економічному розвитку місцевих громад, надаючи фінансову підтримку малим бізнесам та проектам інфраструктури.

Отже можна зазначити, що створення кредитних спілок відбувається для акумуляції заощаджень членів спілок та їх взаємного кредитування. До того ж громадяни можуть об'єднуватись у кредитні спілки за будь-якою ознакою, відповідно ініціатором утворення може виступати будь-хто.

Натомість певною особливістю діяльності кредитних спілок є те, що вони мають право здійснювати операції, тобто надавати кредитні послуги та приймати

грошові внески тільки своїм членам. Це основна відмінність кредитних спілок поміж інших фінансово-кредитних установ [3].

До особливостей функціонування кредитних спілок можна віднести те, що вони провадять свою діяльність ґрунтуючись на таких принципах:

- добровільності вступу та свободи виходу з кредитної спілки;
- рівноправності членів кредитної спілки;
- самоврядування, що полягає в участі самих членів кредитної спілки в управлінні нею;
- гласності, коли кредитна спілка повинна забезпечити повне та своєчасне інформування своїх членів з питань діяльності кредитної спілки також усі члени кредитної спілки мають рівний доступ до інформації про її діяльність;
- забезпечення доступності та справедливої вартості фінансових послуг для своїх членів.

Також у кредитних спілок існує основний принцип, кооперативний – це взаємодопомога між їхніми членами. Це відрізняє їх від комерційних банків та робить їх більш спрямованими на потреби своєї спільноти.

Оскільки діяльність кредитних спілок направлена тільки на своїх членів, то можна вважати, що основною метою їх діяльності є фінансовий та соціальний захист членів кредитної спілки. Дані установи провадять практику з надання короткострокових та середньострокових кредитів на різні споживчі потреби своїх членів. Кредитні спілки більше піклуються про інтереси своїх учасників, тому також забезпечують їх захист, а з урахуванням того, що кредитні спілки можуть надавати кредити під, порівняно з банками, нижчі процентні ставки, то це може сприяти зростанню кількості бажаючих приєднатися до спілок [10].

Також варто зазначити, що діяльність кредитних спілок з 1 липня 2020 року регулюється законодавством та наглядом Національним банком України, що здійснює регулювання у сфері небанківських фінансових установ України.

Ще одним представником небанківських фінансово-кредитних установ є ломбарди. Їх визначення є законодавчо затвердженим, отже **ломбард** – це небанківська фінансова установа, виключними видами діяльності якої є надання на

власний ризик фінансових кредитів за рахунок власних або залучених коштів під заставу рухомого майна на визначений строк і під проценти [3].

Це спеціалізовані установи, які надають лише короткострокові кредити, і обов'язково під заставу особистого майна. В залежності від того на чому спеціалізується ломбард, майно яке вноситься під заставу може різнитися. Якщо порівнювати ломбарди з кредитними спілками, то на відміну від них головною метою здійснення кредитної діяльності ломбардів є отримання доходу. Ломбарди забезпечують високу рентабельність свого бізнесу коштом встановлених ними високих процентних ставок, що дозволяє їм також покривати свої витрати. Таким чином ломбарди сформували окремий сектор ринку, на якому панують короткострокові позики, що пропонуються під заставу коштовних речей [11].

Така діяльність ломбардів досить популярна в осіб, які мають відносно низький рівень доходу, оскільки вони можуть досить швидко та без зайвих формальностей отримати готівку для своїх потреб.

Ломбарди, як небанківські фінансові установи, відіграють значну роль в економічній системі України, надаючи доступ до короткострокових кредитів під заставу майна для широкого кола населення. Їх діяльність стає все більш актуальною саме в умовах нестабільної економічної ситуації, коли доступ до традиційних банківських кредитів може бути обмежений.

Отже, можна виділити три основні функції ломбардів: надання короткострокових кредитів під заставу майна, зберігання майна, реалізація невикупленого майна.

Ломбарди мають ряд особливостей функціонування, які відрізняють їх від інших фінансових установ це:

- короткий термін кредитування;
- застава майна;
- висока процентна ставка;
- ризик не викупу майна.

Певною особливістю є те, що стандартний термін ломбардного кредитування в Україні не перевищує 3-х місяців. Специфіка діяльності постає у тому, що

ломбардні установи не висувають вимог щодо кредитоспроможності позичальників, натомість обов'язковою умовою провадження діяльності є застава майна, для покриття майбутніх ризиків. Тому за ломбардними кредитами відсутня відповідальність позичальників за неповерненими кредитами. Оскільки в такому випадку заставне майно, переходить у власність ломбарду та має покрити витрати установи [10].

Не менш важливим учасником фінансового ринку є фінансові компанії. Вони відіграють важливу роль у сучасній економіці України. Забезпечують акумуляцію та перерозподіл фінансових ресурсів, сприяють розвитку інвестиційної діяльності, стимулюють економічне зростання та підвищують добробут населення. На сьогодні вони займають найбільшу частину фінансового ринку поміж небанківських фінансово-кредитних установ.

Фінансова компанія - це фінансова установа, яка на підставі відповідної ліцензії має право здійснювати діяльність з надання одного або декількох з таких видів фінансових послуг [12]:

- надання коштів та банківських металів у кредит;
- надання гарантій;
- факторинг;
- фінансовий лізинг;
- торгівля валютними цінностями;
- фінансові платіжні послуги з переказу коштів без відкриття рахунку та/або із здійснення еквайрингу платіжних інструментів.

Фінансові компанії відіграють ключову роль у функціонуванні фінансового ринку України, забезпечуючи:

- **мобілізацію та перерозподіл капіталу.** Фінансові компанії акумулюють вільні кошти юридичних та фізичних осіб, а потім направляють їх в основному на фінансування інвестиційних проектів, це активно сприяє ефективному розподілу ресурсів в економіці та стимулює економічне зростання.

- **управління ризиками.** Фінансові компанії пропонують різноманітні інструменти та послуги для управління ризиками, такими як хеджування та диверсифікація. Це допомагає економічним агентам захистити себе від фінансових втрат та сприяє стабільності фінансової системи.
- **надання інформації.** Фінансові компанії збирають та аналізують інформацію про стан економіки та фінансових ринків, надаючи її інвесторам та іншим учасникам ринку, вона необхідна для прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень та оцінки ризиків.
- **сприяння розвитку інфраструктури фінансового ринку.** Фінансові компанії забезпечують розвиток інфраструктури фінансового ринку, це робить ринок більш ефективним та прозорим.

Останніми роками фінансові компанії забезпечували швидкий розвиток кредитного бізнесу в небанківському фінансовому секторі, оскільки саме ці види установ забезпечують активне нагромадження своїх активів. До таких установ також відносяться лізингові та факторингові компанії. Більша частина послуг, які надають фінансові компанії пов'язана з кредитуванням. Такі установи мають досить великий кредитний потенціал, та можуть виступати конкурентами банків.

Лізингові компанії – організації, які купують предмети довгострокового кредитування та надають їх у довгострокову оренду, котра поступово сплачує її вартість взятого в оренду майна. Лізинг є актуальним і в Україні оскільки досить велика кількість підприємств потребує оновлення обладнання, також характерним є помітний рівень зношення основних фондів. Наразі лізинг є відносно дешевим та доступним інструментом, також його застосування стимулює інновації на виробництві та підвищує його конкурентоспроможність [3].

Стрімкий розвиток фінансових компаній був пов'язаний також з відсутністю чітко зазначених законодавчих обмежень щодо їх функціонування, проте після переходу даних установ під нагляд Національного банку України, вимоги щодо діяльності були посилені [10].

Невід'ємною частиною небанківських фінансово-кредитних установ є страхові компанії та недержавні пенсійні фонди. Поміж функціонуючих на

фінансовому ринку України небанківських фінансових установ, страхові компанії займають далеко не останнє місце.

Страхова компанія — це юридична особа, що акумулює кошти клієнтів під певні зобов'язання, та виплачує їм у разі настання страхового випадку зазначену суму коштів. Виступає фінансовим посередником, який спеціалізується на наданні страхових послуг. Дані установи можна розподілити за видом страхування, оскільки більшість страхових компаній мають чітко визначену спеціалізацію [13]. Необхідно зрозуміти, що страхові компанії відіграють важливу роль як на фінансовому ринку, так і на ринку цінних паперів, оскільки виступають там поряд з інститутами спільного інвестування та пенсійними фондами в ролі великих інституційних інвесторів. Хоча їх інвестиційна діяльність досить жорстко контролюється. Основними активами установ виступають цінні папери.

Страхові компанії використовують страхові внески для купівлі державних та корпоративних акцій, облігацій та інших цінних паперів. На противагу ломбардам фінансові компанії починають більш активно працювати, коли відбувається стрімкий розвиток економіки, та підвищується рівень життя населення. Функціонування страхових компаній відіграє вагомий роль в загальному рівні розвитку фінансової системи та інвестиційній діяльності, тому що вони можуть виступати як фінансові посередники, які мають можливості професійно інвестувати капітал, що є недоступним для окремих інвесторів [3].

Якщо ж говорити про недержавні пенсійні фонди, то хоч вони і охоплюють значно меншу частину ринку, проте є важливою складовою ринку фінансових послуг.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ)— це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації, функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законами України порядку [14].

Можна спочатку визначити основні функції НПФ:

- акумулювання пенсійних внесків від учасників фондів та інвестування;

- виплата пенсій учасникам фондів після досягнення ними пенсійного віку або настання інших передбачених законодавством випадків;
- пропонування додаткових пенсійних продуктів та послуг, таких як: програми дострокового виходу на пенсію, накопичення на освіту дітей, страхування життя та здоров'я.

Пенсійні фонди володіють значними сумами коштів, які можуть вкладати в акції та облігації різних підприємств. Приватні пенсійні фонди зазвичай проводять свою діяльність як самостійні підприємницькі установи, але можуть функціонувати як структурні підрозділи тих організацій, якими були утворені. Тому тимчасово вільні кошти фондів досить часто вкладаються у цінні папери тих підрозділів, яким вони підпорядковані.

НПФ звісно впливають на фінансовий ринок країни, та загальний економічний розвиток, але їх роль значно менша ніж фінансових та страхових компаній, чи кредитних спілок.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку небанківських фінансово-кредитних установ

Сьогодні на ринку функціонує велика кількість різних небанківських фінансово-кредитних установ. Якщо проаналізувати останнє десятиліття діяльності фінансового ринку України, можна побачити, що з часом кількість небанківських фінансових установ зменшується, проте динаміка їх активів залишається досить позитивною.

На стрімкий розвиток небанківських фінансово-кредитних установ на фінансовому ринку можуть впливати різні фактори, наприклад, ріст доходів населення; активний розвиток ринку цінних паперів; надання даними установами переліку послуг, які недоступні для банків.

Діяльність небанківської частини фінансового ринку піддається постійним впливам зі сторони економічних та політичних факторів. Якщо розглядати основні тенденції розвитку небанківських фінансово-кредитних установ за останні десятиліття, то варто зазначити, що спочатку досить негативного впливу на розвиток даного сегменту завдала фінансово-економічна криза 2008 року.

Основними причинами, що обумовили зниження діяльності небанківських фінансово-кредитних установ на ринку стало погіршення фінансового стану економічних суб'єктів, також почалась масова недовіра до фінансових установ, девальвація національної валюти і в результаті цього значно знизився попит на запропоновані установами послуги та продукти.

Після світової економічної кризи небанківський фінансовий сектор України продовжив свій розвиток за нестабільних економічних умов. Кількість небанківських фінансово-кредитних установ все ще помітно скорочувалась, це

стосувалося, кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів також страхових компаній, проте вартість активів та попит на дані послуги все ж зросли. Проте навіть за незначної стабілізації частка небанківського сегмента на ринку залишалася незначною, до 2013 року активи небанківських фінансово-кредитних установ на ринку становили приблизно 10%. Найбільший відсоток з них займали активи страхових та фінансових компаній, що дорівнювало 73% з поміж усіх активів небанківських фінансових установ на ринку. Надалі можна побачити, що найшвидші темпи приросту показували в основному саме фінансові компанії [6].

2014 рік характеризувався економічним спадом в країні, що було пов'язано з агресією Росії, діяльність небанківських фінансово-кредитних установ на ринку також мала негативну тенденцію розвитку. Також на провадження діяльності небанківського сектору в Україні вплинула пандемія, яка мала значні негативні наслідки для економіки країни [11]. Через пандемію COVID-19 спостерігалось значне скорочення кількості небанківських фінансово-кредитних установ. В основному перелік покинула значна кількість фінансових компаній та кредитних спілок, оскільки не змогли адаптуватися до нових реалій роботи. Потім почалось поступове відновлення ринку, але початок повномасштабної війни, негативно вплинув на українську економіку, в тому числі й на діяльність досліджуваних установ.

Також значний вплив на діяльність небанківських фінансово-кредитних установ мав їх перехід під нагляд Національного банку України (НБУ), та Національної комісії з цінних паперів та фондових ринків (НКЦПФР).

Так під контроль НБУ перейшли лізингові, фінансові та страхові компанії, ломбарди, кредитні спілки. НКЦПФР в свою чергу регулює діяльність недержавних пенсійних фондів. Такі зміни призвели до припинення діяльності або анулювання ліцензій, багатьох небанківських фінансових установ у 2021 році. Учасникам ринку, які порушували вимоги різного характеру, був наданий час для їх усунення. Ряд компаній, які не мали активних ліцензій на провадження своєї діяльності, добровільно залишали ринок. Це значно посилило контроль над функціонуванням даних установ, та зменшило кількість учасників на ринку [11].

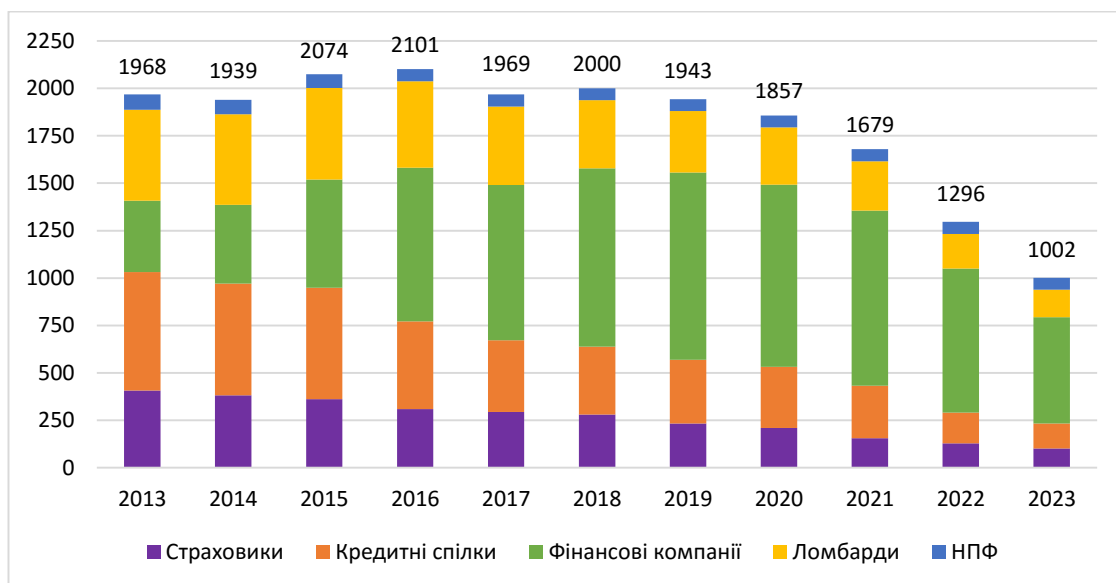

Рисунок 2.1 – Динаміка кількості небанківських фінансово-кредитних установ за 2013-2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [15-17]

Основні дослідження тенденцій розвитку небанківських фінансово-кредитних установ базуються на даних про їх кількість, обсяги активів та наданих послугах. На рисунку 2.1 зображений графік, на якому можна побачити, що протягом останнього десятиліття кількість фінансових установ коливалася в межах 2000 одиниць. Найвищий показник досяг позначки в 2101 установа у 2016 році. А найменша кількість небанківських фінансових установ спостерігалася на ринку 2023 року, та становила 1002 установи. Розглянемо динаміку кількості основних, досліджуваних у роботі, небанківських фінансово-кредитних установ на фінансовому ринку за останні 10 років, як це показано на рис.2.1.

Станом на 2013 рік на фінансовому ринку в Україні було зареєстровано 1968 небанківських фінансово-кредитних установ, це: страхові компанії – 407, недержавні пенсійні фонди – 81, кредитні спілки – 624, фінансові компанії – 377, ломбарди – 479. Так до 2019 року всі розглянуті небанківські фінансово-кредитні установи на ринку окрім фінансових компаній, які почали активно розвиватися, збільшуючи масштаби своєї діяльності, мали спадну динаміку. За даними показниками можна чітко простежити тенденцію до зменшення кількості за окремими типами установ [15].

Якщо порівняти вище наведені дані з показниками на кінець 2023 року, то можна побачити, що їх кількість знову помітно скоротилась оскільки вже налічувалося 1002 установ, страхові компанії – 101, недержавні пенсійні фонди – 63, кредитні спілки – 133, фінансові компанії – 559, ломбарди – 146.

Отже починаючи з 2019 року фінансові компанії також почали зменшувати свою кількість, і на разі відбувається щорічне зменшення учасників небанківського сегменту на фінансовому ринку. Проте навіть за відсіювання, переважно, слабких учасників, обсяги активів та наданих послуг залишаються на досить високому рівні, та продовжують зростати [18].

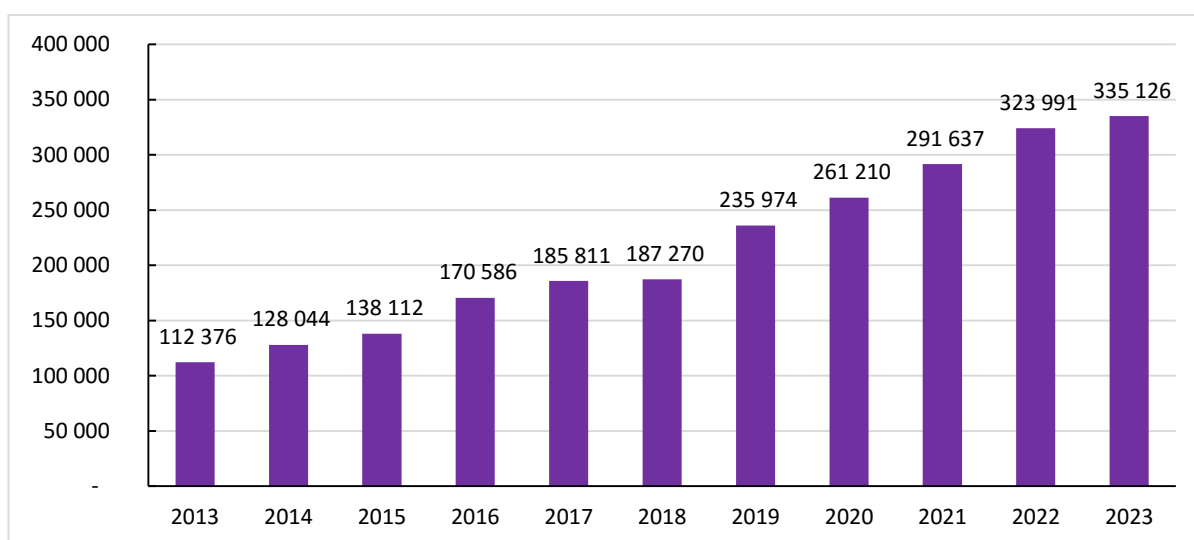

Рисунок 2.2 – Динаміка активів небанківських фінансових установ за 2013-2023 рр. (млн грн)

Джерело: розроблено автором на основі [15;16]

Якщо відштовхуватись від аналізу динаміки активів небанківських фінансових установ, то з проведеного дослідження можна зробити певні висновки, а саме: наявність динамічної тенденції щодо зростання обсягів наданих послуг в небанківському фінансовому секторі країни за останні роки, як показано на рис. 2.2.

Проводячи аналіз загальної динаміки активів, можна побачити, щорічне збільшення. Варто зауважити, що більшість активів небанківського фінансового сектору припадає саме на фінансові компанії, вони займають провідні позиції та мають найвищі показники діяльності на ринку, з поміж інших небанківських

установ, страховий ринок займає друге місце [10]. Значно покращили свою кредитну діяльність ломбарди, оскільки пожвавлення їх роботи припадає в основному на періоди економічної нестабільності в країні. Недержавні пенсійні фонди, та кредитні спілки мають помітно менші частки активів на ринку, що зображено на рис 2.3.

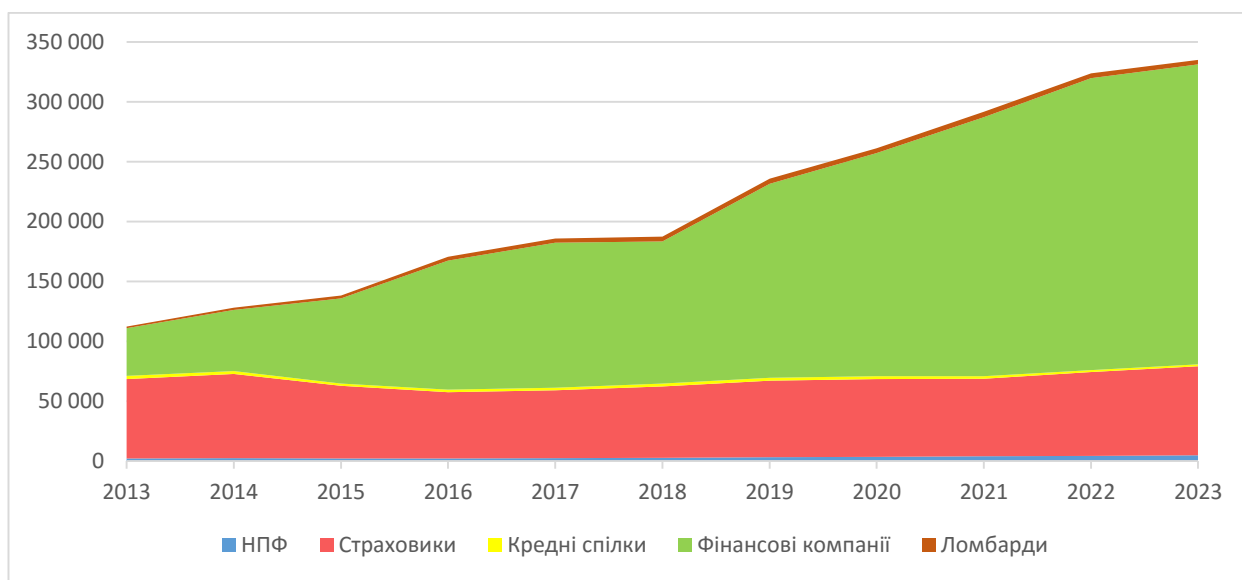

Рисунок 2.3 – Структура активів фінансового сектору 2013-2023 рр., (млн грн)

Джерело: розроблено автором на основі [15;16]

Також на сьогодні можна виділити основні тенденції розвитку небанківських фінансово-кредитних установ в Україні: відбувається активне впровадження цифрових технологій, відбувається розширення спектра послуг, та приділяється більше уваги наданню фінансових послуг та кредитуванню малого та середнього бізнесу.

2.2. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів та страхових компаній в Україні

Недержавні пенсійні фонди є однією з основних складових небанківського сектору України. За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, в Україні станом на 31.12.2023 було зареєстровано 56 діючих недержавних пенсійних фондів. Протягом останніх років кількість НПФ помітно скоротилася, проте їх діяльність має досить позитивну динаміку розвитку.

Наразі в Україні функціонують недержавні пенсійні фонди трьох типів. Станом на 31.12.2023 більша частина НПФ є відкритими – 46, учасниками таких пенсійних фондів може стати будь-хто з українців, також функціонують 4 корпоративні фонди, які створюються працедавцями для робітників, та 6 професійних НПФ, засновниками яких переважно є профспілки. Натомість регіональний розподіл наявних НПФ є досить специфічним, оскільки більшість з них розташовані в м. Києві – 40 установ, або 71,4% від загальної кількості діючих НПФ [19; 20].

Таблиця 2.1

Динаміка основних показників діяльності НПФ

Показники	Станом на 31.12.2019	Станом на 31.12.2020	Станом на 31.12.2021	Станом на 31.12.2022	Станом на 31.12.2023
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	77,1	87,8	95,5	96,1	96,9
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	874,6	883,0	890,7	887,8	886,3
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	3 143,3	3 563,7	3 874,7	4 146,0	4 889,8
Пенсійні внески, всього, млн грн	2 160,8	2 377,9	2 618,3	2 819,0	3 043,2
у тому числі:					
- від фізичних осіб	222,7	300,7	425,2	506,7	616,9
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
- від юридичних осіб	1 937,3	2 075,5	2 192,4	2 299,6	2 413,5
Пенсійні виплати, млн грн	947,4	1 107,4	1 287,2	1 461,1	1 661,7

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	83,9	87,0	90,0	91,9	93,8
Сума інвестиційного доходу, млн грн	2 200,0	2 635,7	2 957,4	3 285,6	4 088,5
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн грн	1 810,9	2 179,5	2 428,7	2 683,6	3 403,8
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	389,1	456,1	528,7	602,0	684,7

Джерело: [18;19]

Якщо розглянути динаміку основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів України у табл. 2.1, то можна зробити певні висновки, щодо їх поточного стану. Загальна кількість учасників НПФ протягом останніх п'яти років помітно зросла. Найвищої позначки показник досяг у 2021 році та становив 890,7 тис. осіб. Так станом на 31.12.2019 постерігалось 874,6 тис. осіб, тоді як в 2023 році їх кількість зросла до 886,3 тис. осіб.

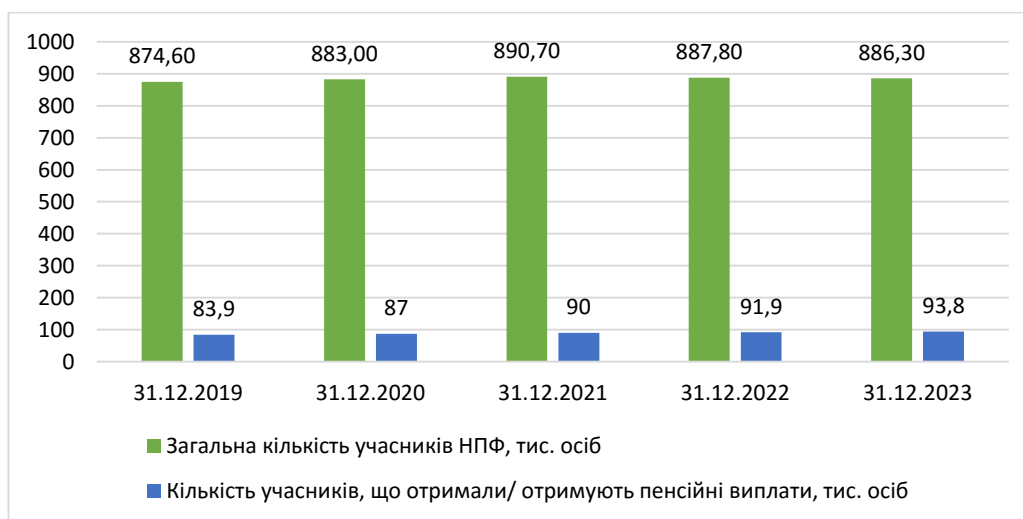

Рисунок 2.4 – Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів

Джерело: розроблено автором на основі [18;19]

На рис. 2.4. зображено динаміку кількості учасників НПФ, та тих хто отримує пенсійні виплати. До 2021 року можна побачити постійне зростання даних показників, проте надалі спостерігається тенденція до зменшення загальної кількості учасників НПФ.

Спочатку спостерігався досить низький рівень зацікавленості фізичних осіб в НПФ та існувала певна недовіра, проте незважаючи навіть на таку ситуацію,

відбувався досить динамічний розвиток діяльності пенсійних фондів. Варто розглянути структуру пенсійних контрактів за категоріями вкладників протягом 2019-2023 років, дані, що відображені у табл. 2.1.

З 2019 року показник укладених контрактів постійно зростає, так станом на 31.12.2019 кількість контрактів становила 77,1 тис. шт., тоді як станом на 31.12.2023 було укладено 96,9 тис. шт. пенсійних контрактів. Що говорить про активну діяльність НПФ в Україні. Розглянувши структуру, можна побачити наступну ситуацію, в 2023 році було укладено контракти:

- з фізичними особами – 90,2 тис. шт.;
- з фізичними особами-підприємцями – 0,1 тис. шт.;
- з юридичними особами – 6,6 тис. шт.

Така тенденція в структурі спостерігалася, протягом усіх досліджуваних років. Відбулося збільшення загальної кількості укладених контрактів на 0,8% (0,8 тис. шт.) в порівнянні з минулим роком. В основному за рахунок укладання контрактів з фізичними особами, в порівнянні з 2022 роком, даний показник збільшився на 1,0% (0,9 тис. шт.), тоді як з юридичними особами спостерігалось зменшення на 1,5% (0,1 тис. шт.) [19].

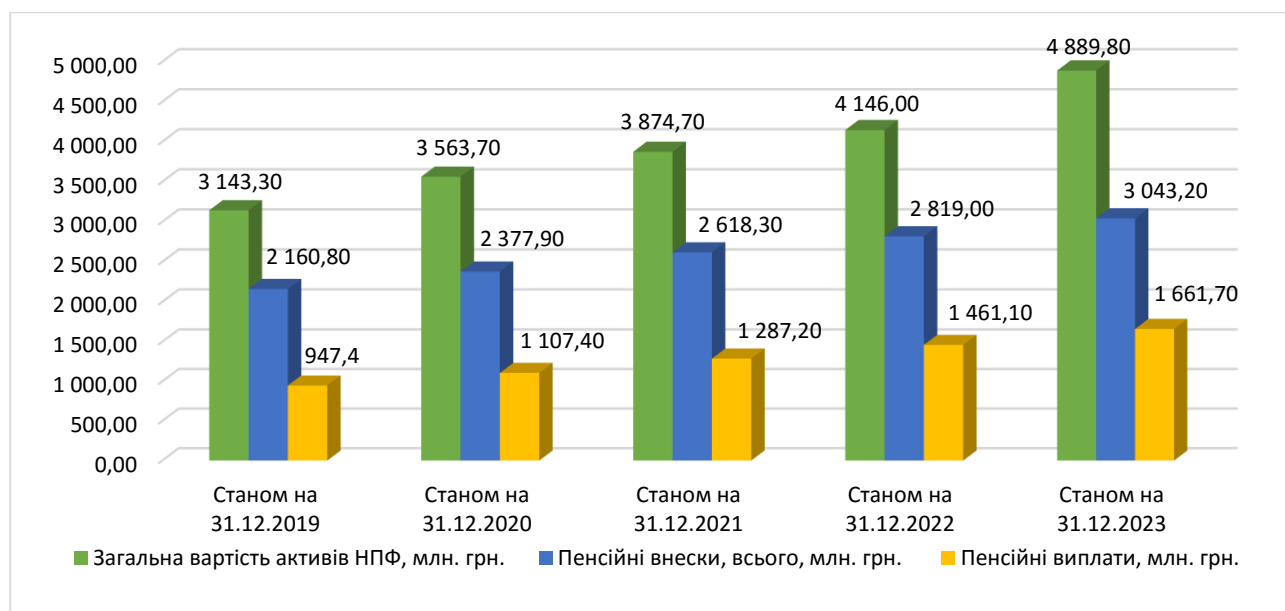

Рисунок 2.5 – Динаміка загальної вартості активів, пенсійних внесків, пенсійних виплат НПФ 2019-2023рр.

Джерело: розроблено автором на основі [18; 19]

Одними із основних показників діяльності НПФ є сплачені пенсійні внески, пенсійні виплати та загальна вартість активів, що зображено на рис. 2.5.

Станом на 31.12.2019 загальна сума пенсійних внесків становила 3143,3 млн грн. Проаналізувавши динаміку даного показника за 2019-2023 роки, можна чітко побачити, постійне зростання. Так у 2023 році загальна сума внесків збільшилася до 4889,8 млн грн. Якщо детально розглянути структуру, пенсійних внесків до НПФ у 2023 році, то варто зазначити, що основна частина внесків припадає на юридичних осіб, а саме – 79,3%, тоді як частка від фізичних осіб становить – 20,27%, від фізичних осіб-підприємців – 0,4%. Така структура також прослідковується протягом усіх досліджуваних років [19].

Наступним не менш важливим показником діяльності НПФ є пенсійні виплати. Протягом останніх п'яти років спостерігалася позитивна динаміка щодо зростання даного показника, оскільки за досліджуваний період загальна сума пенсійних виплат зросла на 714,3 млн грн (див. рис.2.5).

Загальна вартість активів недержавних пенсійних фондів, щороку стрімко зростає. Так станом на 31.12.2023 р. показник становив – 4889,8 млн грн, що на 17,94% більше ніж за аналогічний період 2022 року, як це видно з рис. 2.5. За даними НКЦПФР поміж усієї кількості недержавних пенсійних фондів на фінансовому ринку, можна виділити 5 найбільших НПФ за чистою вартістю пенсійних активів: Корпоративний НПФ Національного банку – 2088,82 млн грн; Відкритий НПФ «ОТП Пенсія» – 489,98 млн грн; Відкритий НПФ «Приватфонд» – 427,64 млн грн; Корпоративний НПФ ВАТ «Укрексімбанк» – 394,4 млн грн; Відкритий НПФ «Емерит-Україна» – 277,12 млн грн [21; 22].

Недержавні пенсійні фонди прагнуть формувати диверсифіковані портфелі, що містять інвестиційні активи з мінімальним рівнем ризику. Це робиться для забезпечення збереження коштів вкладників та отримання стабільного доходу. Тому одним із головних завдань НПФ є ретельний підбір інвестиційних інструментів, які дозволять захистити капітал від інфляції та одночасно гарантувати його приріст.

Станом на 31.12.2023 основними напрямки інвестування пенсійних активів є: державні цінні папери – 49,4%; депозити та грошові кошти – 43%; облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України – 3,7%; дебіторська заборгованість – 1,2%; об'єкти нерухомості – 0,9%; акції – 0,9%; банківські метали – 0,5%; облігації внутрішніх місцевих позик – 0,2%; інші інвестиції – 0,2% [19].

Отже, ми бачимо, що діяльність НПФ з кожним роком має тенденцію до зростання, а відтак зростає довіра населення до даних установ, що позитивно впливає на їх подальший розвиток.

Страхові компанії є ще одним не менш вагомим учасником фінансового ринку. Страховий ринок займає друге місце за рівнем капіталізації серед всіх недержавних фінансово-кредитних установ. В дослідженні було розглянуто діяльність страхових компаній та динаміку їх розвитку протягом 2019-2023 рр..

Розглянувши загальні тенденції, можна виділити зменшення кількості страхових компаній на фінансовому ринку. Так за останніх п'ять років кількість даних установ скоротилася з 233 установ до 101 функціонуючої установи. Сильний спад діяльності відбувся в 2021 році, однією з причин став перехід під контроль НБУ, який анулював ліцензії багатьох страховиків також негативного впливу завдала пандемія, що спричинила економічну кризу в країні (рис. 2.6).

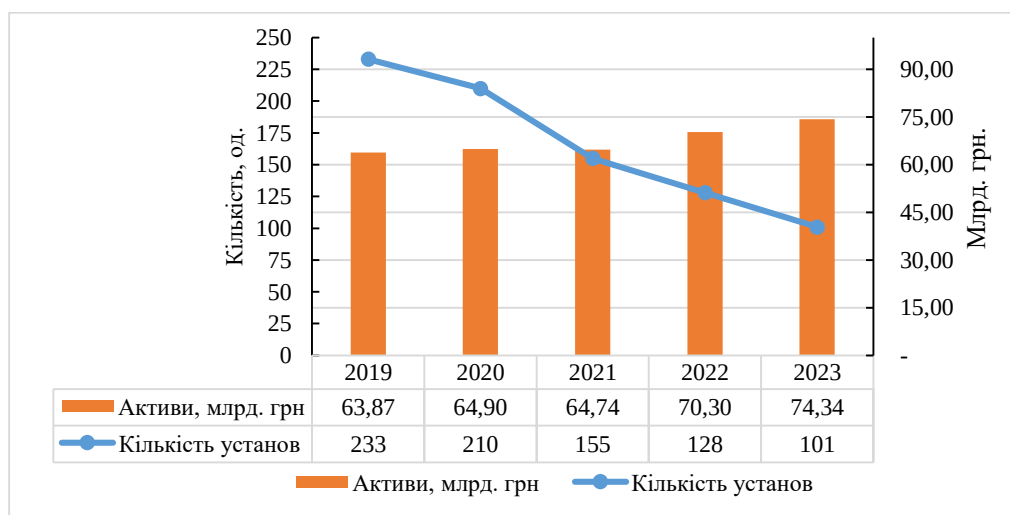

Рисунок 2.6 – Динаміка кількості страхових компаній та обсяги активів, 2019-2023рр.

Джерело: розроблено автором на основі [18; 19]

Найчастіше для аналізу страхового ринку виділяється ризикове страхування «non-life» та страхування життя «life». Станом на 31.12.2019 на ринку нараховувалось: страхові компанії «life» – 23 установи, страхові компанії «non-life» – 210 установ. Якщо порівняти наведені дані з показниками станом на 2023 рік, то кількість компаній зі страхування життя становила 12 установ, відповідно решта, що спеціалізуються на інших видах страхування склала 89 установ. Отже наявна спадна тенденція щодо кількості досліджуваних учасників ринку [23].

Станом на 31.12.2019 загальні обсяги активів страховиків становили 63,86 млрд грн. Протягом останніх п'яти років спостерігалась постійна позитивна динаміка до зростання, що в результаті призвело до збільшення обсягів активів до 74,33 млрд грн у 2023 році. Винятком є дані 2021 року, коли відбулось незначне зменшення на 0,26% в порівнянні з аналогічним періодом за 2020 рік (рис. 2.6).

Також варто зазначити, що обсяг активів ризикових страховиків за 2023 рік зріс на 1%, до 50,2 млрд грн. Активи ж компаній зі страхування життя за цей період збільшилися на 17%, сягнувши 24,1 млрд грн [17].

Не менш важливими показниками діяльності страхових компаній є обсяги страхових премій та виплат. Так станом на 31.12.2023 валові страхові премії становили 47,01 млрд грн, чисті страхові премії – 46,01 млрд грн. Валові страхові виплати становили 16,87 млрд грн, чисті страхові виплати – 16,73 млрд грн [23].

Розглянемо структуру страхових премій та виплат за 2023 рік у розрізі non-life та life страхування. Отже за ризиковим страхуванням премії склали 41,8 млрд грн, що на 20% перевищує показники попереднього року. При цьому даний показник лише на 5% менше 2021 року. Страхові виплати також помітно зросли, майже на 29%, порівняно з 2022 роком, та становили 15,6 млрд грн.

Набагато повільнішими темпами зростає ринок страхування життя. Отже у 2023 році страхові премії склали 5,2 млрд грн, що на 7% перевищує показник 2022 року. Страхові виплати зростали значно швидше, так станом на 2023 рік вони становили 1266, 8 млн грн, що на 43,2% більше за результати цього показника у 2022 році [24].

Також варто розглянути обсяги премій та виплат у 2023 році, за видами страхування, що зображено на рис. 2.7.

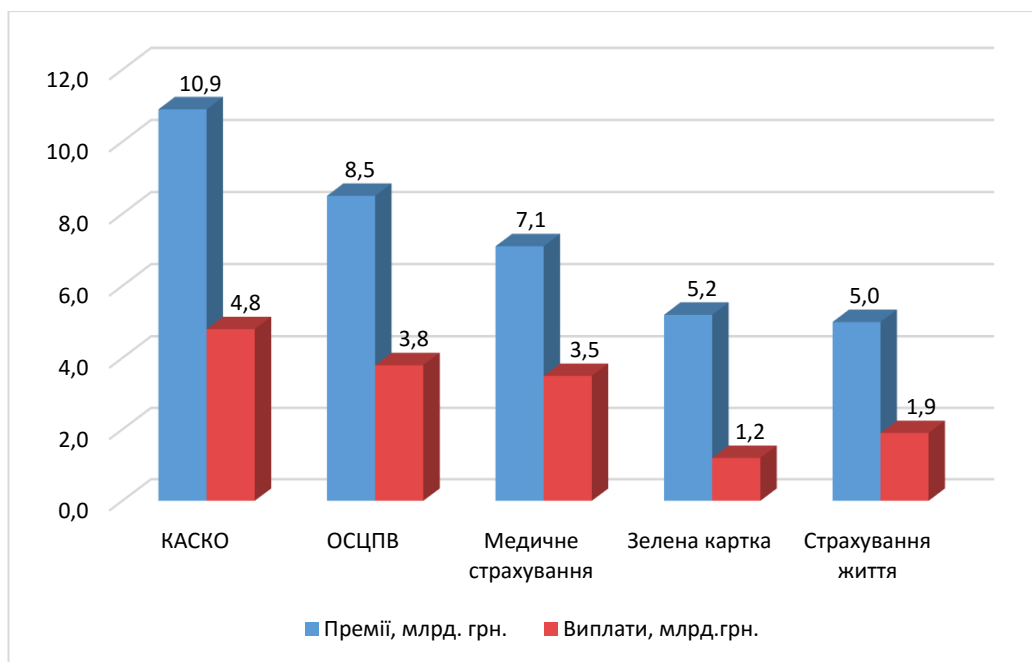

Рисунок 2.7 – Обсяг премій та виплат у 2023 році за найпоширенішими видами страхування

Джерело: розроблено автором на основі [19]

Сьогодні на ринку найбільш поширеними видами страхування є: КАСКО, ОСЦПВ, медичне страхування, Зелена картка, страхування майна та страхування життя. На дані види страхування припадає 73,3% всіх отриманих за 2023 рік премій, та 87,7% всіх страхових виплат 2023 року. Також розглянуті види страхування займають найбільшу частку страхового портфелю на ринку: КАСКО – 26%, ОСЦПВ – 20%, Зелена картка – 12% (рис. 2.7).

Страхові компанії забезпечують акумулювання коштів фізичних та юридичних осіб, в результаті перетворюючи їх на інвестиційний капітал. Тому дані установи є одними з найбільш конкурентоспроможних установ на фінансовому ринку. Основою діяльності страхових компаній є інвестиційна діяльність, оскільки дозволяє отримувати прибуток та збільшувати власні страхові резерви, за допомогою доречно сформованого інвестиційного портфеля. Більша частина доступних коштів інвестується в акції, близько 60%, та боргові цінні папери 25%.

Такі доходи в основному забезпечують стабільну та ефективну діяльність страхових компаній, оскільки допомагають компенсувати наявні збитки установ. Інвестиційна діяльність страхових компаній України є законодавчо визначеною, та підконтрольною. В Україні чітко визначені напрями, нормативи та принципи розміщення даних коштів. Всі ці вимоги прописані в нормативних актах, Закон України «Про страхування» [25].

Найбільшими представниками страхового ринку за преміями та виплатами станом на 2023 рік є такі компанії [26]:

- **Ризикове страхування** – «ARX», «ТАС СГ», «УНІКА», «УСГ», «ВУСО», «ІНГО», «АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ», «UNIVERSALNA», «КНЯЖНА», «PZU УКРАЇНА».
- **Страхування життя** – «МЕТЛАЙФ», «ТАС», «ГРАВЕ УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ», «PZU УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ», «УНІКА ЖИТТЯ», «ARX LIFE», «ФОРТЕ ЛАЙВ», «КНЯЖНА ЛАЙФ VIG».

2.3. Фінансові компанії та кредитні спілки на фінансовому ринку України

Фінансові компанії є одними з найпотужніших учасників фінансового ринку України. Після проведеного аналізу, можна побачити, що більша частина активів небанківського сегменту припадає саме на фінансові, лізингові та факторингові компанії, займаючи провідні місця на ринку дані установи демонструють найвищі показники діяльності.

Проаналізувавши основні показники діяльності фінансових компаній на фінансовому ринку, можна виділити певну тенденцію до щорічного зменшення кількості даних установ на ринку. Так станом на 31.12.2019 на ринку функціонувало 986 установ, натомість вже у 2023 році їх кількість скоротилася до

559 зареєстрованих компаній, також за даними НБУ на фінансовому ринку знаходилось 76 лізингових компаній (рис. 2.8).

Існує ряд зовнішніх факторів, які мали негативний вплив на діяльність фінансових компаній. Наприклад пандемія у 2020 році. Для українських фінансових компаній 2019 рік розпочався з позитивних тенденцій, але пандемія COVID-19, що почалася в 2020 році, суттєво вплинула на їх діяльність. Локдауни та економічний спад призвели до зниження доходів та зростання кредитних ризиків.

Ще одним потрясінням став початок війни у 2022 році. Війна, що розпочалася в лютому 2022 року, стала ще одним значним викликом для фінансового сектору. Військові дії призвели до руйнування фінансової інфраструктури, масового виїзду людей з країни. Це негативно вплинуло на платоспроможність позичальників та загальну економічну ситуацію, що призвело до подальшого погіршення показників роботи фінансових компаній.

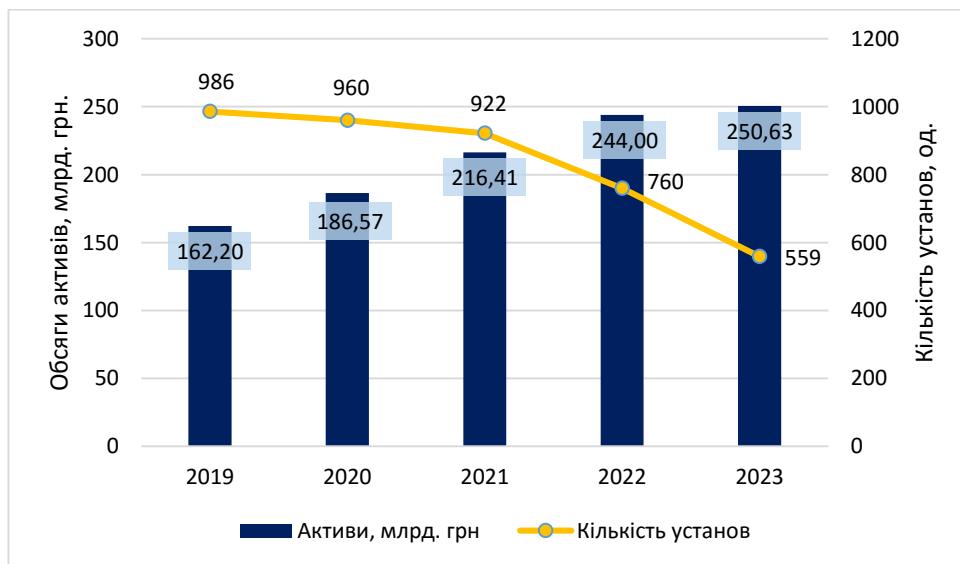

Рисунок 2.8 – Динаміка кількості фінансових компаній та обсягів активів, 2019-2023рр.

Джерело: розроблено автором на основі [16;17]

Не менш важливим показником для аналізу діяльності фінансових компаній є обсяги активів. Отже за період останніх п'яти років загальні обсяги активів щорічно збільшувались. Станом на 31.12.2019 активи становили – 162,2 млрд грн,

до 2023 року даний показник зріс на 54,52%, у порівнянні з минулим роком, та склав 250,63 млрд грн, що демонструє явну позитивну динаміку (рис. 2.8). Сегмент зазнав незначного скорочення обсягу активів на 1.0% у IV кварталі, зумовленого виходом з ринку низки фінансових компаній. Проте, протягом року активи сегмента продемонстрували ріст на 2.7% [17].

Якщо більш детально розглянути структуру фінансових компаній, то більшу частину становить дебіторська заборгованість, на другому місці знаходяться фінансові інвестиції, третю позицію займають гроші (рахунки в банках), решту складають інвестиційна нерухомість, основні засоби та інші активи (рис. 2.9).

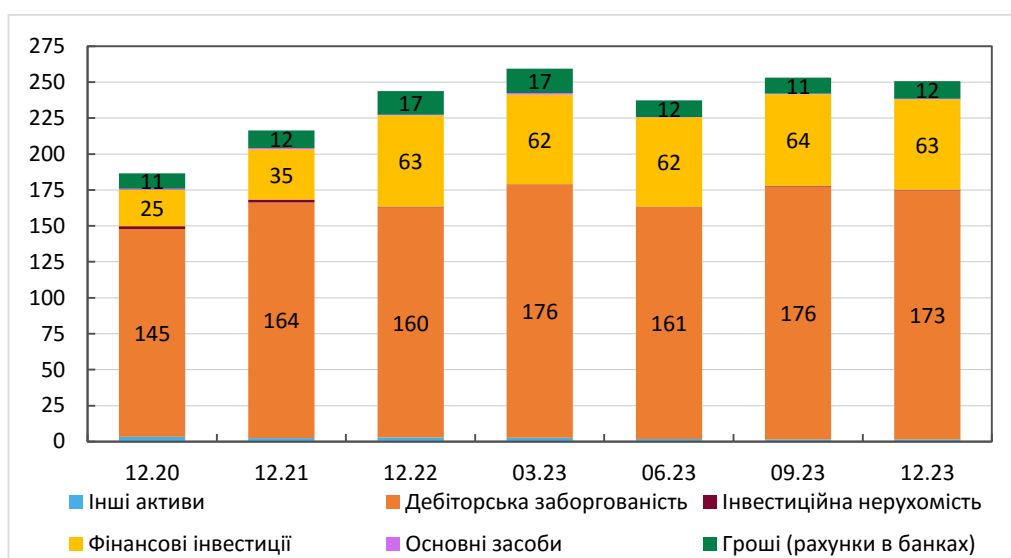

Рисунок 2.9 – Структура активів фінансових компаній, млрд грн, 2020-2023рр.

Джерело: [17]

Станом на 2023 рік обсяги всіх видів фінансових послуг, окрім кредитів, зменшилися. Відбувається активне нарощення частини кредитування в діяльності фінансових компаній. Проте в небанківському сегменті фінансового ринку, кредити займають не провідні позиції. З поміж послуг, які пропонують фінансові компанії найбільший обсяг припадає на обмін валют, та складає близько 60%, на другому місці – грошові перекази, майже 25%, на третьому знаходяться кредити з показником в 11%, четверте місце займають послуги з факторингу – 5,4%, решта позицій припадає на лізинг та гарантійні послуги (рис 2.10).

Рисунок 2.10 – Обсяги послуг, наданих фінансовими компаніями за 2023 рік

Джерело: [17;23]

У IV кварталі обсяг наданих кредитів зріс на 10.7%, водночас обсяг кредитів для юридичних осіб збільшився на 10.5%, а фізичних осіб – на 11.1%, проте більшість кредитів наразі надається саме юридичним особам. Станом на 2023 рік населенню було надано на 70% більше позик ніж за аналогічний період 2022 року. Проте даний показник все ще менше на 40%, тих даних, що були у 2021 році в довоєнний період, що зображено на рис.2.11.

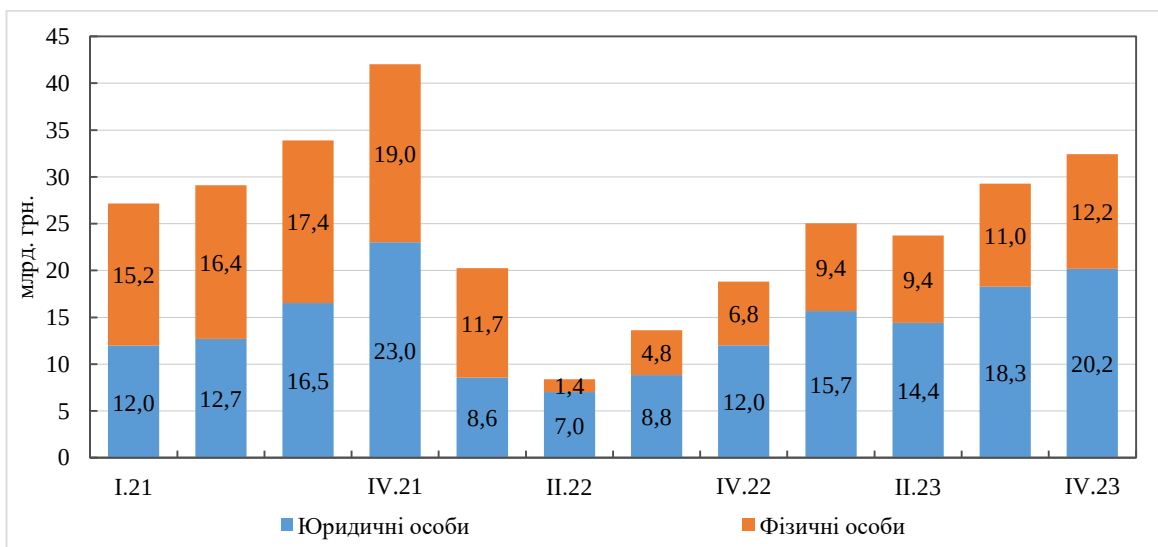

Рисунок 2.11 – Обсяг наданих протягом кварталу кредитів фінансовими компаніями за видами позичальників, млрд грн

Джерело: [17]

На фінансовому ринку все більшої популярності набирають лізингові компанії, які наразі активно нарощують свій портфель, проте за IV квартал 2023 року операції лізингу помітно скоротилась, близько на 18%.

За підсумками 2023 року прибуток отриманий фінансовими компаніями становив 8,5 млрд грн більша частина отриманого доходу належить державній компанії «Укрфінжитло».

Станом на 2023 рік можна виділити ряд ключових тенденцій, характерних для діяльності фінансових компаній на фінансовому ринку.

- **Погіршення якості кредитного портфеля** – зростання безробіття та падіння доходів населення призвели до погіршення якості кредитного портфеля фінансових компаній. Збільшилася частка прострочених кредитів, що негативно вплинуло на їх прибутковість.
- **Зростання ризиків** – війна та пов'язані з нею події призвели до зростання ризиків для фінансових компаній, таких як ризик ліквідності, ризик ринкових ставок та ризик політичних потрясінь.
- **Зміна пріоритетів** – фінансові компанії почали зосереджуватися на більш консервативних стратегіях, скорочуючи витрати та посилюючи управління ризиками.
- **Цифровізація** – пандемія COVID-19 стимулювала розвиток цифровізації у фінансовому секторі. Фінансові компанії активно впроваджували онлайн-послуги та продукти, відбувається використання мобільних платежів та штучного інтелекту.

Кредитні спілки є ще одним представником небанківського сектору фінансового ринку. Основним елементом діяльності кредитних спілок є акумуляція грошових коштів та утворення з них ресурсів, що надалі використовуються для кредитування. На фінансовому ринку сегмент кредитних спілок є одним з найменших. Обсяги їх активів становлять 0,4% в загальному обсязі активів небанківського сектору на ринку. Аналізуючи кількість та структуру кредитних спілок, можна зробити певні висновки, за даними Національного банку України, кількість кредитних спілок в Україні протягом 2019-2023 років постійно зменшувалась. Так, якщо станом на 31.12.2019 було зареєстровано 337 кредитних спілок, то на кінець 2023 року їх залишилося лише 133 установи (рис. 2.12).

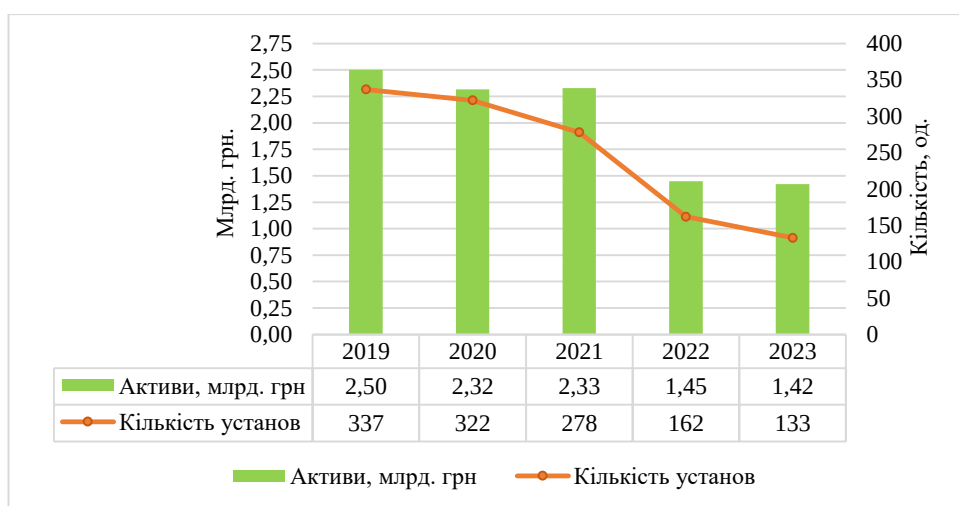

Рисунок 2.12 – Динаміка кількості кредитних спілок та обсяги активів, 2019-2023рр.

Джерело: розроблено автором на основі [16;17]

Якщо розглянути динаміку активів кредитних спілок, то наявна ситуація досить відрізняється від всіх раніше досліджуваних, небанківських фінансових установ. Якщо в НПФ, страхових компаніях, фінансових компаніях, за зменшення кількості установ спостерігалось щорічне зростання активів, то для кредитних спілок, характерним є зменшення обсягу активів на ринку. Так станом на 31.12.2019 розмір активів становив 2,5 млрд грн, проте до 2023 року даний показник зменшився майже вдвічі та становив 1,42 млрд грн, як це видно з рис. 2.12.

Активи кредитних спілок на фінансовому ринку у 2022 році стрімко скоротилися. Причиною такого спаду стало виключення з Державного реєстру значної кількості установ, які не залучали депозити, в IV кварталі ринок покинуло 17 спілок. Активи майже всіх кредитних спілок зменшились, що в результаті призвело до того, що на кінець 2022 року, загальні обсяги активів становили половину обсягів за 2021 рік. Також в IV кварталі кредитний портфель скоротився на 14% (рис. 2.12). Помітно скоротилась кредиторська діяльність, паралельно з цим майже вдвічі зросла кількість прострочених кредитів. Така ситуація в результаті призвела до збитковості на ринку в досліджуваному періоді. Нездатність генерувати прибуток та нестача власного капіталу, значно погіршило платоспроможність кредитних спілок [27].

Вагомим показником діяльності даних установ є кількість членів кредитних спілок. Так станом на 31.12.2023 даний показник становив 229,2 тис. осіб, що вдвічі менше за дані 2019 року, коли кількість членів кредитних спілок становила 456,9 тис. осіб [23].

Станом на 2023 рік ситуація майже не змінилася, та мала спадну тенденцію розвитку. За 2023 рік з ринку пішло 29 кредитних спілок, зменшився обсяг нових кредитів, що негативно вплинуло на кредитний портфель, який скоротився на 2% у порівнянні з 2022 роком. Частка прострочених більш ніж на 90 днів кредитів (NPL) до кінця 2023 року знизилась до 26%, тоді як в 2022 році даний показник становив 32% (рис. 2.13).

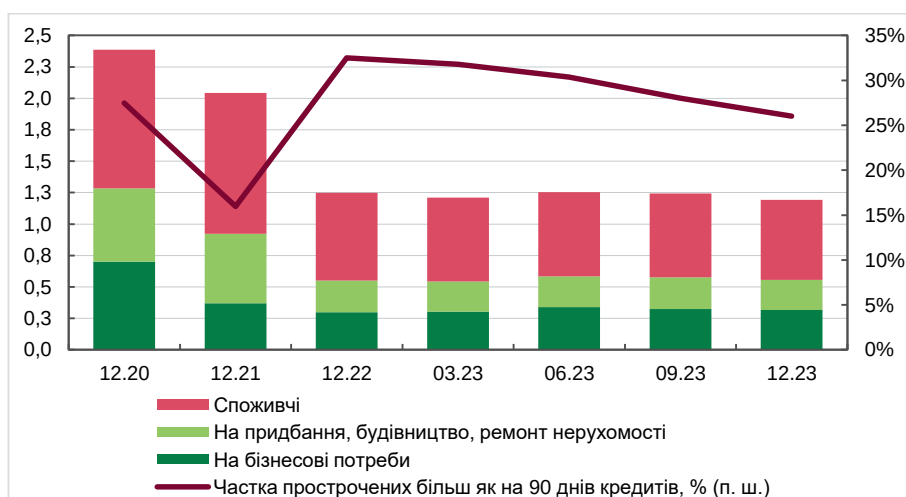

Рисунок 2.13 – Структура основної суми заборгованості за позиками кредитних спілок, млрд грн

Джерело: [17]

Операційні доходи кредитних спілок за квартал знизились, також скоротився чистий процентний дохід на 11%. За всіма видами позик які надають кредитні спілки відбулось зниження процентних ставок. Незважаючи на свою неефективність установи отримали помірний прибуток, переважно за рахунок зниження резервів під кредитні збитки. Дохід кредитних спілок станом на 31.12.2023 становив 473,8 млн грн [23].

Проаналізувавши структуру наданих кредитними спілками позик, можна зробити певні висновки. Як показано на рис. 2.13, найбільш поширеними є споживчі кредити, вони домінують на ринку, займаючи 51,2%. З них 3,5% припадає

на кредити на купівлю автотранспорту, 4,7% на різну побутову техніку, а 91,8% на інші потреби. На другому місці - кредити на бізнесові потреби, їх частка становить 25,4%. На третьому місці - кредити на придбання, будівництво, ремонт нерухомості, їх показник склав 19,3%. За даними НБУ загальний обсяг позик станом на кінець 2023 року склав 1244,1 млн грн [17].

Значного впливу на діяльність кредитних спілок завдала війна. Багато спілок були змушені закрити свої відділення в зонах бойових дій та перемістити своїх членів та активи в більш безпечні місця. Це призвело до зростання кредитного ризику та зниження рентабельності.

Отже у висновку можна зазначити, що на сьогодні небанківські фінансово-кредитні установи займають досить вагому частину фінансового ринку України. За досліджуваний період по всіх аналізованих установах спостерігалось зменшення їх кількості. Основними причинами такої тенденції є різні економічні кризи та негаразди в країні, спричинені пандемією, війною та іншими зовнішніми факторами. Також помітного впливу на провадження діяльності небанківських фінансово-кредитних установ завдав їх перехід під нагляд НБУ та НКЦПФР, що в свою чергу посилили контроль над роботою учасників небанківського сектору.

Активи досліджуваних установ, окрім кредитних спілок, навпаки активно розвивались, щорічно збільшуючи власні обсяги. Також в небанківському секторі ринку спостерігалась динамічна тенденція до зростання обсягів кредитування за останні п'ять років. Провідні позиції належать фінансовим компаніям. Також наявна певна позитивна динаміка в діяльності НПФ та страхових компаній.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

3.1. Основні проблеми функціонування небанківських фінансово-кредитних установ

В Україні, з кожним роком небанківські фінансово-кредитні установи відіграють все більш важливу роль для економіки країни. Оскільки на ринку функціонує досить велика кількість небанківських фінансових установ, то спектр пропонованих послуг також є значним. Наразі небанківський сектор ринку демонструє певне зростання, проте попит на послуги аналізованих установ залишається на помірному рівні. В цей же момент значним поштовхом для подальшої активної діяльності учасників ринку став швидкий розвиток технологічного прогресу.

Варто зазначити, що між банками та небанківськими фінансово-кредитними установами наявний високий рівень конкуренції, а саме в області надання подібних фінансових послуг. Це помітно впливає на провадження діяльності установ на фінансовому ринку, оскільки в більшості випадків перевага надається саме банкам, незважаючи на переваги інших.

Також на стабільність діяльності та подальший розвиток небанківських установ як і будь-яких інших учасників фінансового ринку впливають різноманітні зовнішні та внутрішні фактори, які можуть бути або негативними, або позитивними.

До провідних негативних зовнішніх факторів можна віднести початок війни в Україні, яка спровокувала зниження ділової активності, інвестицій та кредитування на ринку, водночас зросли ризики для провадження бізнес-діяльності, збільшився рівень інфляції та безробіття в країні, що негативно

вплинуло на стан небанківських фінансових установ. Ще одним потрясінням стала пандемія, яка призвела до зниження споживчого попиту на ринку та спричинила несправності в роботі фінансової системи країни. Важливим чинником впливу завжди залишаються світові фінансові кризи. До внутрішніх факторів впливу можна віднести: стан фінансової інфраструктури, доступність фінансування, ефективність державного регулювання, конкурентність на ринку, стан корпоративного забезпечення та управління, а також впровадження інноваційної діяльності.

Проаналізувавши сучасний стан ринку, варто зазначити, що небанківські фінансово-кредитні установи на ринку стикаються з рядом проблем, які негативно впливають на їх подальшу діяльність та розвиток. Дослідженням даного питання займалось досить багато різних науковців, розглядаючи ситуацію з різних точок зору.

Такі дослідники як Н. П. Дребот, Я. А. Танчак та М. М. Миколишин, у своїй праці виділяють три основні проблеми, які заважають розвитку небанківським фінансово-кредитним установам [4]:

- неефективність державного регулювання в діяльності небанківських фінансових установ, водночас наявність невідповідності чинного законодавства потребам та стану розвитку фінансового ринку;
- низький рівень довіри до послуг пропонованих небанківськими установами, також недостатнє інформування населення про їх діяльність.
- падіння реальних доходів населення, що перешкоджає накопиченню коштів, для подальшого інвестування у фінансовий сектор країни.

Розглянуті проблеми, наявні на ринку досить давно, та є характерними, для всіх небанківських фінансово-кредитних установ. Всі дослідженні організації функціонують на ринку не так довго, в порівнянні зі своїми конкурентами, що і провокує високий рівень недовіри до послуг які вони пропонують. Більшість проблем переплітаються між собою та створюють замкнуте коло, яке стримує

розвиток небанківського фінансово-кредитного сектору. Отже розглянемо загальні проблеми, які притаманні всім досліджуваним у роботі установам.

Першою основною проблемою можна вважати, недосконалість законодавства, недосконалий рівень державного регулювання та контролю за діяльністю небанківських фінансово-кредитних установ.

Дослідження поточної ситуації в небанківському секторі фінансового ринку України демонструє необхідність вдосконалення нормативно-правової та інституційної бази, яка б забезпечила стабільний розвиток даної частини ринку. Наразі тільки незначна частина небанківських установ є повністю під контролем закону.

У період 2019-2023 років було вжито ряд заходів, для поліпшення стану фінансового ринку, вони представляли собою ряд вимог до діяльності небанківських фінансових установ. Посилення вимог до фінансової стійкості страхових та кредитних установ, підвищення капіталовкладень ломбардів, встановлення нових вимог до угод страхування життя та кредитних посередників, а також їх діяльності у сфері споживчого кредиту на ринку небанківських фінансових послуг [11].

Наявні прогалини в чинному законодавстві та його невідповідність потребам та сучасному стану фінансового ринку, значно перешкоджають подальшому ефективному розвитку фінансових посередників. В Україні відсутнє чітке законодавче визначення небанківських фінансово-кредитних установ, а також комплексне поняття, яке б повноцінно описувало їх діяльність.

Проте наявність законів також не гарантує автоматичного досягнення стійкості інституцій, оскільки це потребує додаткових зусиль та сприятливих умов. Часті зміни та недостатньо чіткі правки в законодавстві часто призводять до недосконалого державного регулювання діяльності досліджуваних інституцій, та небанківського сектора в цілому. Такі не досить сприятливі умови можуть створювати різні, штучні бар'єри для входу небанківських фінансових установ на ринок, також обмежувати їх діяльність та посилювати ризики ведення бізнесу.

Варто зауважити, що окрім вищезгаданих проблем, небанківські фінансові установи мають ще одну складність, а саме **низький рівень фінансової грамотності та довіри населення до небанківських інституцій.**

Обмежена інформаційна доступність щодо діяльності та загальної структури функціонування установ на ринку, стримує активне залучення громадян до цієї сфери. Проблемою також постає відсутність прозорості інформації, яку надають небанківські установи, що в свою чергу призводить до асиметрії інформації, невиконання своїх прямих обов'язків установами та втрати довіри з боку клієнтів.

Ще однією причиною такої недовіри до небанківських фінансово-кредитних установ виступає те, що в основному їх функціонування пов'язане з інвестиційною діяльністю, яка досить часто є ризиковою. Що в результаті призводить до значних ризиків для учасників фінансових відносин, які пов'язані з інвестуванням, оскільки існує можливість часткової або повної втрати вкладених коштів. Отже з огляду на вищесказане наразі існує потреба у розширенні доступу населення до фінансової інформації, яка буде доступною та зрозумілою.

Третьою проблемою виступає низький рівень капіталізації. Варто зазначити, що низький рівень власного капіталу небанківських фінансово-кредитних установ, робить їх значно вразливішими до різних економічних та фінансових потрясінь, та стримує подальший розвиток діяльності інституцій. Така ситуація в результаті позначається на платоспроможності та призводить до зниження рівня ліквідності, може призвести до банкрутства небанківських установ, негативно впливаючи на своїх інвесторів та клієнтів.

Також недостатній рівень капіталізації обмежує можливості для подальшого розвитку установ, та розширення їхньої діяльності на ринку. Скорочується рівень пропонування нових послуг та товарів, а також обмежується можливості для виходу на нові ринки діяльності. Ще одним наслідком низької капіталізації є недостатня конкурентоспроможність небанківських фінансових установ, в порівнянні з банками та іншими інституціями, які надають схожі послуги, та мають вищі обсяги капіталу.

Наявна також недосконала системи управління ризиками, в першу чергу це стосується кредитних, ринкових, операційних, та інших видів ризиків. Вище проаналізовані проблеми є загальними та стосуються більшості небанківських фінансово-кредитних установ.

Такі науковці, як І.М. Пріхно, І.П. Частоколенко, А.П. Марченко, виділили ще декілька відмінних проблем [30]:

- 1) неузгодженість фінансової системи України з реальним сектором економіки, що в результаті призводить до неспроможності небанківського сектора економіки у повній мірі виконувати свої основні функції;
- 2) наявність на фінансовому ринку установ, які практично не виконують покладені на них функції, створюючи тим самим суттєві ризики для нормального функціонування ринку.

Кожний тип фінансової установи має свою унікальну специфіку діяльності, це і обумовлює різноманіття проблем, з якими вони стикаються. Отже розглянемо більш детально перелік основних проблем з якими можуть стикатися конкретні небанківські фінансово-кредитні установи.

Незважаючи на досить позитивну динаміку розвитку недержавних пенсійних фондів, сфера їх функціонування характеризується низкою проблем, що потребують комплексного вирішення. Для НПФ головною проблемою виступає нестача фінансових інструментів для інвестування, в які можна прибутково вкласти накопичені в НПФ кошти. Наразі в Україні представлений досить незначний перелік фінансових інструментів, який не охоплює всіх можливих типів. Також характерною є низька ліквідність інструментів, що ускладнює швидкий вивід коштів за необхідності.

Якщо ж розглянути ринок страхових послуг, то можна побачити, що більшість його проблем перегукуються з раніше проаналізованою загальною проблематикою, характерною для небанківського сектору.

Такими проблемами є: недосконалість державного регулювання у сфері страхування; невідповідність законодавства європейським стандартам; низький рівень капіталізації, що унеможлиблює страхування масштабних ризиків [28].

Натомість існують проблеми характерні саме для страхових компаній [28]:

- складність забезпечення довгострокових зобов'язань;
- проблеми з запровадженням обов'язкового медичного страхування;
- відсутність законодавчих нормативів для впровадження інвестиційного і пенсійного страхування;
- непрозорість звітності та відсутність якісної статистичної інформації;
- випадки шахрайства, та низький рівень послуг деяких компаній;
- застосування страхових схем з метою податкової оптимізації та ухилення від сплати податків;
- недосконале нормативно–правове урегулювання діяльності страхових посередників, актуаріїв та аварійних комісарів.

Якщо розглядати проблеми характерні для кредитних спілок, то можна виділити [29]:

- наявність великої кількості кредитних спілок, у яких виявлено порушення кооперативних принципів;
- недосконала структура кредитного портфеля, політика формування та управління активами й пасивами, відповідні процентні ставки, недостатнє впровадження нових видів послуг і ринкових інструментів, відсутність узгодженої довготермінової ринкової стратегії;
- недостатній доступ до дешевих та довгострокових ресурсів, неналежне сервісне супроводження, відсутність механізмів підтримання фінансової стабільності кредитних спілок та гарантування вкладів їх членів, низький рівень системної інтеграції кредитних спілок у режимі саморегулювання.

Фінансові компанії є одними з найбільших гравців на ринку та займають більшу частину сукупних активів в небанківському секторі. Вони надають велику

кількість різноманітних послуг, відповідно і кількість проблем, які стримують їхній подальший розвиток є значною. Фінансові компанії мають як і всі учасники ринку загальні проблеми, які проявляються у недосконалому законодавстві, держаному регулюванні небанківських фінансових установ, та наявності недовіри до даних інституцій.

Якщо ж розглянути конкретну проблематику саме фінансових установ, то до переліку можна віднести: значна кількість ризиків та високий рівень конкуренції.

Системні ризики – вплив макроекономічних чинників, таких як зміна процентних ставок, ВВП, рівня інфляції. Зміна даних показників на пряму впливає на прибутковість та платоспроможність фінансових компаній. Також наявність кредитних ризиків, операційних, та ризиків пов'язаних з інвестиційною діяльністю.

Високий рівень конкуренції – на ринку функціонує велика кількість фінансових компаній, які конкурують між собою за клієнтів та ресурси. Це призводить до цінової конкуренції та зниження рентабельності. В сучасних динамічних ринкових умовах фінансові установи стикаються з низкою викликів, одним з яких є поява нових гравців, що швидко адаптуються до поточних реалій. Ці нові учасники ринку, зокрема ті, що здатні швидко й безпечно перевести свою діяльність в онлайн-формат, кидають виклик традиційним фінансовим установам.

Отже в результаті аналізу проблем функціонування та подальшого розвитку небанківських фінансово-кредитних установ, можна зробити висновки, що на ринку існує велика кількість різних проблем, які стримують динамічний розвиток небанківських інституцій. Взаємопов'язаність наявних проблем робить їх вирішення складним завданням, яке потребує комплексного підходу.

3.2. Шляхи та перспективи розвитку небанківського фінансово-кредитного сектору України

Небанківський фінансово-кредитний сектор в Україні, діє вже протягом значного періоду та має велику кількість різних учасників. Результати діяльності основних небанківських фінансово-кредитних установ, дають змогу стверджувати, що ринок фінансових послуг розвивається не досить динамічно, оскільки гальмується низкою наявних проблем. Більша частина проаналізованих вище проблем, має свої особливі способи рішення.

Отже якщо розглянути загальні проблеми, які були проаналізовані вище (див. п.п. 3.1), можна навести певні шляхи їх вирішення, та перспективи подальшого розвитку для небанківського фінансово-кредитного сектору України.

Для вирішення першої визначеної проблеми, а саме: недосконалість законодавства, недосконалий рівень державного регулювання та контролю за діяльністю небанківських фінансово-кредитних установ, варто вжити ряд заходів.

По-перше, необхідно продовжити процеси по вдосконаленню законодавства. Наприклад прийняття нового нормативного акту в якому буде чітко зазначено поняття та визначення небанківських фінансово-кредитних інституцій, види даних установ, прописано їх права та обов'язки, а також зазначено основні принципи державного регулювання та нагляду за діяльністю. Також важливим моментом визначається утворення єдиного реєстру небанківських фінансово-кредитних установ, що дозволить посилити контроль над їх діяльністю.

По-друге, внесення змін до вже чинного законодавства, щоб забезпечити вдосконалення наявних норм щодо фінансової стійкості установ, їх ліцензування, корпоративного управління. На менш важливим також є підвищення рівня прозорості в діяльності установ. Наприклад запровадити ряд вимог щодо оприлюднення інформації про діяльність, поточний стан та плани подальшого розвитку.

По третє, необхідно посилити держаний контроль. В першу чергу потрібно запровадити дієвий механізм санкціонування за порушення законодавства, також варто забезпечити ефективне розслідування правопорушень. Не менш важливим пунктом є створення ефективної системи захисту прав споживачів.

Для вирішення іншої не менш важливої проблеми, такої як, недовіра населення до небанківських фінансово-кредитних установ, також існує власний перелік шляхів вирішення.

В першу чергу необхідно підвищити рівень фінансової грамотності населення, це в основному передбачає високий рівень поінформованості [31]:

- надання громадянам інформації про їх права та механізми захисту в сфері інвестування;
- проведення інформаційних заходів для населення з метою ознайомлення зі специфікою фінансових послуг небанківських установ;
- систематичне надання інформації про основні тенденції діяльності, а також динаміку подальшого розвитку.

Ще одним вирішенням проблеми недовіри, може виступати створення Фонду для компенсування інвестицій. Його основним завданням є здійснення компенсаційних виплат тим інвесторам, що втратили свої кошти внаслідок банкрутства інвестиційних посередників. Утворення такого фонду має ряд переваг для багатьох економічних суб'єктів [31]:

- для держави – підвищення довіри населення до процесів фондового ринку; активізація в інвестиційному процесі; збільшення надходжень у вигляді інвестицій в економіку;
- для інвестиційних посередників – зменшення ризиків втрати довіри інвесторів унаслідок шахрайських дій окремих професійних учасників фондового ринку; збільшення кількості учасників інститутів спільного інвестування та клієнтів небанківських фінансово-кредитних установ, що здійснюють управління цінними паперами;

- для інвесторів – отримання компенсаційних виплат за втраченими інвестиціями, більший відсоток впевненості в небанківських установах.

Наразі досить актуальним буде створення та функціонування компенсаційних фондів у сфері гарантування інвестицій у цінні папери та фінансового захисту інвесторів, вкладників та учасників недержавних пенсійних фондів, кредитних спілок а також страхувальників.

Проте для створення таких інституцій необхідним буде визначення чіткої нормативної бази, яка б регулювала правовий статус та порядок управління фондами, також сферу їх діяльності, вимоги щодо напрямів та обсягів розміщення ними фінансових ресурсів, порядок та умови виплати компенсацій населенню у разі недоступності їхніх інвестицій [31].

Проблема недостатньо високого рівня капіталізації небанківських установ, також має обґрунтовані науковцями шляхи вирішення.

Головна роль у вирішенні зазначеної проблеми відіграє забезпечення стабільного фінансового стану небанківських фінансово-кредитних установ шляхом підвищення рівня їхньої капіталізації використовуючи дієві методи управління, оптимізації структури та концентрації капіталу, що забезпечить активізацію фінансово-кредитних відносин з приводу трансформації власних фінансових ресурсів у кредити та інвестиції [31].

Також важливим пунктом буде розширення переліку фінансових послуг, які пропонують небанківські фінансово-кредитні установи та поглиблення їх спеціалізації в певних напрямках, що забезпечить підвищення якості та конкурентоспроможності даних інституцій.

Для окремих категорій небанківських фінансово-кредитних установ характерні власні дослідження проблем та перспектив подальшого розвитку. Розглянемо це на прикладах кредитних спілок та страхових компаній, що зображено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Перелік пропозицій щодо подолання викликів та стимулювання розвитку страхових компаній та кредитних спілок

Кредитні спілки	Страхові компанії
- запровадження на державному та регіональному рівнях системи стабілізації та фінансового оздоровлення кредитних спілок;	- удосконалення державного регулювання, забезпечення моніторингу діяльності страховиків та посилення контролю за дотриманням вимог щодо забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості, розміру чистих активів, статутного капіталу;
- створення системи гарантування вкладів від фінансових ризиків;	-забезпечення швидкої та широкої адаптації українського страхового ринку до світових вимог фінансового нагляду та регулювання, активної співпраці з європейськими та міжнародними організаціями;
- створення бюро кредитних історій для створення єдиної бази позичальників, це надасть можливість знизити частку прострочених та неповернених позик;	-впровадження міжнародних стандартів ведення бухгалтерського обліку та звітності аналітики страхових компаній;
- запровадження єдиних правил поведінки на ринку кредитування, професійних стандартів діяльності;	-створення єдиної саморегулюючої організації, членами якої повинні бути всі страхові компанії, робота якої має зосереджуватися на захисті прав споживачів страхових послуг, забезпеченні добросовісної конкуренції на ринку, розвитку страхування на принципах транспарентності;
- забезпечити формування єдиної саморегулювальної організації кредитних спілок у формі всеукраїнської асоціації спілок;	-збільшення переліку інвестиційних інструментів для розміщення довгострокових страхових резервів;
- запровадити загальну систему нагляду та контролю за дотриманням і виконанням основних норм діяльності кредитних спілок;	-розробка нормативних актів, для регулювання діяльності страхових агентів, консультантів, аварійних комісарів та увести їх реєстрацію;
- сформувати установи сервісної інфраструктури, які повинні надавати послуги кредитним спілкам у сфері консультацій, інформаційних технологій, організації доступу до кредитних історій позичальників, мінімізації фінансових ризиків, аудиту, управління ліквідністю.	- запровадження стимулюючої податкової політики, що забезпечить розвиток особистого страхування, довгострокового страхування життя, також інвестиційного, обов'язкового медичного страхування.

Джерело: складено на основі [28;29;30]

Якщо ж говорити про подальші перспективи розвитку небанківського фінансово-кредитного сектору України в цілому, то варто зазначити, що в сучасних умовах в країні, досить важко визначити чіткі перспективи подальшої динаміки розвитку небанківських установ. Проте як вважають науковці, які займалися

дослідженням цього питання в першу чергу варто дотримуватись та рухатись відповідно Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року [11].

Сучасний військово-політичний стан в країні помітно перешкоджає дотриманню даної стратегії, оскільки вносить свої корективи, які не варто ігнорувати. Тому необхідно розробити та впровадити комплекс заходів державної політики, спрямованих на стабілізацію макроекономічної ситуації в державі. Дана стратегія спрямована на такі основні напрямки реформування та розвитку фінансової системи, до яких належать: відновлення та стимулювання зростання фінансового сектору, гарантування безперебійної роботи фінансових інституцій, поетапне скасування надзвичайних пруденційних заходів, проведення комплексної діагностики банківських активів, моніторинг та врегулювання проблемної заборгованості, створення дієвої системи оздоровлення та виведення з ринку неплатоспроможних учасників, а також впровадження системи раннього реагування на проблеми в діяльності фінансових установ [11].

Також варто зазначити, що важливим напрямком розвитку небанківських фінансово-кредитних установ є стимуляція їх кредитної діяльності шляхом вдосконалення та розробки нових, конкурентоспроможних кредитних продуктів. Для гарантування фінансової стійкості та стабільності небанківські кредитні інституції повинні впроваджувати та ефективно використовувати систему управління ризиками.

ВИСНОВКИ

Отже провівши дослідження діяльності небанківських фінансово-кредитних установ, можна зробити певні висновки.

На фінансовому ринку України дані установи відіграють важливу роль, значна частина ринку належить саме небанківським інституціям, вони надають досить широкий перелік послуг, де кожний тип установи пропонує свої вузькоспеціалізовані послуги. Їхня діяльність доповнює та розширює спектр фінансових послуг, що пропонуються банками, роблячи фінансовий ринок більш диверсифікованим та доступним для широкого кола клієнтів.

Основними представниками небанківського сектору виступають: фінансові компанії та лізингові компанії, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, ломбарди та кредитні спілки.

До типових операцій небанківських фінансово-кредитних установ належать: кредитування; надання фінансових послуг, таких як ломбардні послуги, послуги з переказу коштів, валютно-обмінні операції; акумулювання тимчасово вільних коштів; інвестування, та інші.

До особливостей функціонування можна віднести: високий рівень регулювання та нагляду з боку Національного банку України; необхідність відповідати законодавству та стандартам фінансової звітності; часті зміни у внутрішній політиці установ та економічному стані країни.

Основні дослідження тенденцій розвитку небанківських фінансово-кредитних установ базуються на даних про їх кількість, обсяги активів та наданих послугах. Проаналізувавши діяльність основних небанківських установ на ринку, можна виділити певну тенденцію, а саме, за останнє десятиліття кількість даних установ досить сильно скоротилася, натомість обсяги активів, щорічно зростають, що і забезпечує їх стабільну діяльність та стрімкий розвиток на ринку. Також помітно зросли обсяги кредитування в небанківському секторі, за останні п'ять років.

Також значного негативного впливу завдали події 2019 року – пандемія, та 2022 року – початок війни в Україні, все це спровокувало нестабільну економічну та політичну ситуацію в країні.

Небанківські фінансово-кредитні установи наразі розвиваються не досить динамічно, що і можна побачити проаналізувавши їх основні показники діяльності. Причиною цього є ряд певних факторів, які гальмують даний прогрес.

Для кожного виду небанківських фінансово-кредитних установ, існують свої особливі проблеми, проте існують і загальні проблеми, які впливають на діяльність всіх учасників ринку, з поміж них можна виділити:

- неефективність державного регулювання та невідповідність чинного законодавства поточній ситуації на ринку;
- низький рівень довіри до послуг, які пропонують небанківські установи;
- падіння доходів населення, що перешкоджає інвестиційній діяльності в небанківському секторі;
- низький рівень капіталізації, що робить установи більш вразливими до будь-яких економічних потрясінь, та обмежує можливості розширення діяльності на ринку;
- нестача фінансових інструментів для інвестування на фінансовому ринку.

Всі вищенаведені проблеми є актуальними в сьогоденних умовах, тому для їх вирішення також необхідно визначити певний алгоритм дій, який допоможе покращити ситуацію. Отже необхідно:

- продовжити процеси по вдосконаленню законодавства, наприклад прийняття нового нормативного акту в якому буде чітко зазначено поняття та визначення небанківських фінансово-кредитних інституцій, прописано їх права та обов'язки, зазначено основні принципи державного регулювання та нагляду за діяльністю;
- внесення змін до вже чинного законодавства, щоб забезпечити вдосконалення наявних норм щодо фінансової стійкості установ, їх ліцензування, корпоративного управління;
- підвищення рівня прозорості в діяльності установ;

- запровадити дієвий механізм санкціонування за порушення законодавства, також варто забезпечити ефективне розслідування правопорушень;
- підвищити рівень фінансової грамотності населення, що передбачає високий рівень поінформованості громадян
- створення Фонду для компенсування інвестицій;
- підвищення рівня капіталізації установ використовуючи дієві методи управління, оптимізації структури та концентрації капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Харламова А. Особливості діяльності небанківських фінансово-кредитних установ в Україні. Економічна наука. 2013. № 23.
2. Гроші та кредит : підручник М.І. Савлук, А.М. Мороз, І.М. Лазепко та ін. ; за заг. ред. М.І. Савлука. Київ : КНЕУ, 2011.
3. Навчальний посібник: Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Гроші та кредит». Навч. посіб.; уклад.: М.М.Дученко, Ю.О.Єрешко, О.А. Шевчук. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018.
4. Дребот Н. П., Танчак Я. А., Миколишин М. М. Тенденції розвитку небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг України. Scientific Bulletin of UNFU. 2020. Т. 30, № 1. С. 109–114. URL: <https://doi.org/10.36930/40300119> (дата звернення: 03.04.2024)
5. Руда О. Сучасний стан діяльності небанківських кредитних установ в Україні. Причорноморські економічні студії. 2019. № 39-2.
6. Іваницька О. М., Гуц М. В. Діяльність небанківських фінансово-кредитних інституцій в Україні. Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету.
7. Вовчак О., Крентовська Л. Фінансове посередництво: економічна сутність і класифікація. Вісник Національного банку України. 2012. С. 4–9.
8. Поліщук Є. Класифікація небанківських установ. Ринок цінних паперів України. 2012. № 12.
9. Про кредитні спілки : Закон України від 14.07.2023 р. № 3254-IX : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text> (дата звернення: 10.04.2024)
10. Черкасова С., Медвідь Л., Міценко Н. Аналіз кредитної діяльності небанківських фінансових установ. Економіка та суспільство. 2022. № 36. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-6> (дата звернення: 10.04.2024)

- 11.Бороденко Т., Буряченко А., Гапонюк М. Діяльність небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг. Економіка та суспільство. 2023. № 57. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-4> (дата звернення: 25.03.2024)
- 12.Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14.12.2021 р. № 1953-IX : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (дата звернення: 16.04.2024)
- 13.Гончаренко О. Класифікація небанківських фінансових установ як інструмент реалізації стратегії розвитку фінансового сектору економіки України. Збірник наукових праць ЧДТУ. № 44 Ч.1.
- 14.Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text> (дата звернення: 16.04.2024)
- 15.Hlushchenko S., Piddubnyi I. Trends and Development Factors of the Non-banking Financial Sector in Ukraine. Scientific Papers NaUKMA. Economics. 2020. Т. 5, № 1. С. 27–34.
- 16.Національний банк України. Огляд небанківського фінансового сектору, листопад 2023 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-nebankivskogo-finansovogo-sektoru-listopad-2023-roku>(дата звернення: 29.04.2024).
- 17.Національний банк України. Огляд небанківського фінансового сектору, березень 2024 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-nebankivskogo-finansovogo-sektoru-berezen-2024-roku> (дата звернення: 29.04.2024).
- 18.Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2022.. НКЦПФР | НАЦІОНАЛЬНА КОМІСІЯ З ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ФОНДОВОГО РИНКУ – НКЦПФР. <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-npf-ukrainy-stanom-na-31.12.2022.pdf> (дата звернення: 29.04.2024).

19. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2023. НКЦПФР | Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку – НКЦПФР. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/npf_4_kv-2023.pdf (дата звернення: 29.04.2024).
20. Реєстр недержавних пенсійних фондів – НКЦПФР | Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. НКЦПФР | Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку – НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/reiestr-nederzhavnykh-pensiinykh-fondiv/#page-1> (дата звернення: 29.04.2024).
21. Квартальні та річні огляди ринку. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу. URL: <https://www.uaib.com.ua/analituaib/publ-ici-quart> (дата звернення: 28.04.2024).
22. Аналіз ринку. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку НКЦПФР | Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку – НКЦПФР. <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/> (дата звернення: 28.04.2024).
23. Наглядова статистика. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 08.05.2024).
24. Показники діяльності страховиків - Проєкт ПРИМА - НАСУ. НАСУ - НАСУ. Асоціація страховиків. Страхування. Показники діяльності страховиків. URL: <https://www.nasu.com.ua/indicator/> (дата звернення: 08.05.2024).
25. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX : станом на 19 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 08.05.2024).
26. Рейтинг страхових компаній України - ТОП 100 – Форіншурер. FORINSURER: Форіншурер – журнал про страхування та InsurTech. URL: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife> (дата звернення: 08.05.2024).
27. Національний банк України. Огляд небанківського фінансового сектору, березень 2023 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-nebankivskogo-finansovogo-sektoru-berezen-2023-roku> (дата звернення: 10.05.2024).

28. Тропіна В. Б., Лисяк Л. В. Фінансові посередники: основні тенденції розвитку в Україні. Економічний простір. 2014. № 50. С. 178–184.
29. Гаврилова Н., Грешнікова М. Перспективи розвитку кредитних спілок в Україні. Наукові записки, вип.12, част.І. 2015.
30. Пріхно І., Чостоколенко І., Марченко А. Проблеми та перспективи розвитку фінансового посередництва в Україні. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практика. 2019. № 4.
31. Сучасні проблеми розвитку ринків небанківських фінансових послуг в Україні та шляхи їх вирішення | Б І Пшик | Ефективна економіка №9 2017. Журнал «Ефективна економіка» - наукове фахове видання з питань економіки. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5759> (дата звернення: 18.05.2024).